

TÜRK KÖKENLİ ERMENİ ANTROPONİMLERİ
ARMENIAN ANTHROPNYMS OF TURKIC ORIGIN

GALİBE HACIYEVA

Doç. Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Tarih-Filoloji Fakültesi, Azerbaycan Dili
ve Edebiyatı Bölümü

*Assoc. Prof. Dr., Nahçıvan Devlet University, Faculty of History-Philology, Department
of Azerbaijan Language and Literature
oguz.haciyev@gmail.com*

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-4, Haziran - June 2022 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 09.05.2022
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 25.05.2022
Sayfa-*Pages*: 46-68.

TÜRK KÖKENLİ ERMENİ ANTROPONİMLERİ

Doç. Dr. Galibe HACIYEVA¹

Özet

Bugünkü milletler arasında Türkler, en eski dönemlerden köklü bir antroponimik sisteme sahiptir. Azerbaycan-Türk dilinin onomastik katmanının ilginç bir grubunu oluşturan antroponimler Azerbaycan Türklerinin dünya görüşü, gelenekleri, yaşam tarzıyla beraber, bir ulusun dil tarihinin öğrenilmesinde çok önemli bilgileri içeriyor. Azerbaycan Türkleri eski dönemlerden kendine ait milli düşünceye, dini estetik görüşlere, medeniyete, doğuda en güçlü seviyede gelişmiş antroponimik sisteme sahiptir. Bunun içindir ki, Azerbaycan-Türk ad sistemi bir sıra komşu hakların, o cümleden Ermenilerin ad sistemlerini güçlü etkisi altına almış, onların antroponimik sistemlerinde köklü değişiklikler yaratmış, bazılarının gelişim yönünü değiştirmiştir.

Bunun esas nedeni, Ermenilerin uzun bir tarihi süreçte Türklerin hakimiyeti altında yaşamaları ve Azerbaycan'ın tarihi bölgelerinde, İrevan Hanlığı arazisinde Ermenistan devletinin yaratılması ve onların Azerbaycan Türkleriyle sıkı ilişki kurmasıdır. Tabii ki, ilişkilerin sonucunda Azerbaycan-Türk ad sistemi Ermeniceyi etkisi altına almış ve onların antroponimik sistemini şekillendirmiştir. Bu faktörleri Ermenilerin antroponimik sisteminde yer alan Türk kökenli şahıs adları kanıtıyor. Araştırmalar gösteriyor ki, çağdaş Ermeni diline Türk dilinden geçmiş sözlerle ifade edilen birçok antroponimlerin fonetik yapısı ve semantikası, aynı zamanda kökeni tamamen Türk dilinin özelliklerini taşıyor. Çağdaş Ermeni onomastik sistemi araştırıldığında belli oluyor ki, Ermenice izah edilen antroponimlerin birçoğunda Türk dilinin izleri görünmektedir. Şu faktörü çağdaş Ermeni antroponimik sistemi daha aydın ve daha net ifade ediyor. Azerbaycan-Türk dilindeki mevcut *zor, bala, demir, köç, ar+sen* gibi çok sayıda sözleri benimseyen Ermeniler kendi şahıs adlarını da çoğunlukla Türk sözleri ile ifade etmişler. *Örneğin: Zor+i Bala+yan, Demir+çi+yan, Ar+sen, Köç+er+yan, Baxşı, Kartaş+yan, Nariman+yan, Şirvan+zade, Şuşa+nyan, Misir+yan, Stambol+çi+yan, Ağa+yan, Ağa+bek+yan, Şah+yan, Qara+bek+yan, Sarı+bek+yan, Garahan+yan, Kuzu+bek+yan, Gül+bek+yan, Papah+çi+yan, Gir+çi+yan veb.*

Kaynaklar esasında yapılan araştırmalardan belli olmaktadır ki çağdaş devirde Ermenilerde kullanılan birçok kelime gibi şahıs adlarımız da aynısı ile Türk-Azerbaycan dilinden Ermeni diline geçmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Türk, antroponim, İrevan Hanlığı, Onomastik, Ermeni.

ARMENIAN ANTHROPONYMS OF TURKIC ORIGIN

Abstract

Among today's nations, Turks have a rooted anthroponymic system from the earliest times. Anthroponyms, which form an interesting group of the onomastic layer of the Azerbaijani-Turkic language, contain very important information about the worldview, traditions, way of life of the Azerbaijani Turks, as well as the language history of a nation. Azerbaijani Turks have their own national thought, religious aesthetic views, civilization, and the anthroponymic system developed at the highest level in the east since ancient times. For this

¹ Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Tarih-Filoloji Fakültesi, Azerbaycan.

reason, the Azerbaijani-Turkic name system strongly influenced the name systems of a number of neighboring peoples, including the Armenians, created radical changes in their anthroponymic systems, and changed the development direction of some of them. The main reason for this was that after the creation of a new state of Armenia in the 20th century on the territory of the Irevan Khanate, one of the ancient historical regions of Azerbaijan, by Russia for Armenians who emigrated to the Caucasus in the 18th century with the support of Russia and lived under the rule of the Turks for a long time, the Armenians established close relations with the Azerbaijani Turks for a long historical period. Of course, as a result of the relations, the Azerbaijani-Turkish name system influenced the Armenian language and formed their anthroponymic system. These factors are evidenced by the personal names of Turkic origin in the anthroponymic system of the Armenians.

Researches show that the phonological structure and semantics of many anthroponyms expressed in words that have been adopted by modern Armenian language from the Turkish language, as well as their origin are completely characteristic of the Turkish language. When the modern Armenian onomastic system is studied, it becomes clear that the traces of the Turkish language are clearly visible in each of the anthroponyms that are being introduced in Armenian. This factor expresses the modern Armenian anthroponymic system more clearly. Adopting many existing Azerbaijani-Turkic words such as “*zor* (difficult, hard), *bala* (baby), *demir* (iron), *köç* (migration), *ar*(man, brave)+*sen*(you), *ay* (moon), *gün*(sun)”, Armenians often expressed their personal names with such Turkish words. For example: *Zor+i Bala+yan*, *Demir+çi+yan*, *Ar+sen*, *Köç+er+yan*, *Baxşi*, *Kartaş+yan* *Nariman+yan*, *Shirvan+zade*, *Shusha+nyan*, *Misir+yan*, *Stambol+çi+ yan*, *Agha+yan*, *Agha+bek+yan*, *Shah+yan*, *Qara+bek+yan*, *Sarı+bek+yan*, *Gara+han+yan*, *Kuzu+bek+yan*, *Gül+bek+yan*, *Papah+çi+yan*, *Gır+çi+yan* and others. It is evident from the researches that our personal names, like many of our words used by Armenians in modern times, were adopted by Armenians from the Turkic-Azerbaijani language.

Keywords: Azerbaijan, Turk, anthroponym, Irevan Khanate, onomastic, Armenian.

Giriş

Ermenilerin (Hayların) kim olduğu, kökenlerinin nereden geldiği, hangi coğrafi bölgede, zaman tarih sahnesine çıktıkları ve hangi etnokültürel sisteme mensup oldukları, Ortadoğu ve Kafkasya’ya ne zaman geldikleri, tüm dünyaya nasıl yayıldıkları gibi sorular yüzyıllardır dünya bilim adamlarının araştırma konusu olarak herkesi düşündürmüştür ancak bu sorunları ortak bir şekilde değerlendirilecek kesin bilimsel bir cevap bulunamamıştır. Bunun nedeni, öncelikle dünyanın Ermeni olarak tanıdığı ancak kendilerini Ermeni olarak değil Hay olarak tanıtmaları ve dillerini Hay dili, kökenlerini Hayk, büyük atalarını Hayrik, vatanları Hayrenik, ülkelerini Hayastan olarak adlandırmalarıdır. Ermeniler etnik köken bakımından çok karmaşık, karma ve heterojen bir toplum olarak eski çağlardan beri birçok aşiret, klan ve halkla iç içe yaşamış ve onlardan etkilenmişlerdir. Haylar (Ermeniler), kendileri de bunun farkındadırlar. Örneğin, Ermeni bilim adamı, akademisyen Manuk Abegyan bu durumu şöyle dile getirir: “Ermeni halkının kökeni nedir, buraya nasıl ve ne zaman, nereden ve hangi yollarla gelmiş, Ermeni olmadan önce ve sonra hangi kabilelere ilişki olmuştur, onun dili ve etnik kökeni kimler tarafından nasıl etkilere uğramış, elimizde bunu ispatlayacak açık ve kesin delillerimiz yok.”

Diğer Ermeni akademisyen de M. Abegyan’la aynı görüşü dile getirir: “Ermeni dili melez bir dildir. Öte yandan Ermeni kabilesi de melezdir.” Ermeni şairi M. Nalbandyan ise Ermenilerin genellikle etnik bir varlık olduklarından şüphelendiğini şu şekilde ifade eder: “Ermenilerin

yaşadığı birçok yeri ziyaret ettim. Her zaman saf Ermenice bir şeyler duymaya çalıştım. Ne yazık ki, bu hayal henüz gerçekleşmedi.” (Elekberli 2016: 3-4).

Ermeni bilim adamlarının belirttiği gibi, bugünün Ermenileri etnik köken bakımından homojen olmadıkları için, Arnavutların, Çingenelerin, Perslerin, Talışların, Tatların, Arapların, Rumların, Asurilerin, Gürcülerin, Azerbaycan Türkleri dahil, Orta Doğu ve Kafkasya bölgesinin tüm eski ve çağdaş halkları, çoğunlukla Kıpçak Türkleri, Ruslar ve diğer milletler ile iç içedir. Bu yüzden de onlar belirli bir etnik kimliğe sahip değil, kilisenin etrafında toplanmış etnik açıdan karmaşık kökenli bir topluluktur. Bunu Ermeni tarihi ve çağdaş Ermeni dili üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar kanıtlamaktadır.

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli emperyalist güçler tarafından Azerbaycan-Türk topraklarına yerleştirilen Haylar (şimdiki Ermeniler), Türk halkıyla birlikte yaşadıkları dönemden başlayarak Türkler tarafından onlara verilen Ermeni etnik adıyla dünyada tanınmış ve bu adla zengin Türk kültüründen yararlanmış ve bu kültürü sahiplenmiştir. Hayların kültürü ve dili üzerindeki çok yönlü Türk etkisi, sonunda dünyada Ermeni adıyla tanıtılan Hayların kültürlerini şekillendirmiş ve onları bu adla dünyaya tanıtmıştır. Bu etki Ermeni folkloruna ve Ermeni dilinin tüm katmanlarına (sözlük, morfoloji, bütünlükle Ermeni dilinin gramer yapısında kelime oluşumu) yansımıştır.

Ermeni araştırmacı E.V. Sevortyan Ortaçağ Ermeni yazarlarının dilinde kullanılan Türkizmlerden bahsederken şunları dile getirir: “Türkçe veya Arapça, Farsça kelimeler kullanan Ermeni yazarlar bu sözleri bilimsel dile kendileri getirmediler, şu kelimeler asırlardır Ermeni halk konuşma dilinde kullanılan ve herkes tarafından kabul edilen Türkizmlerdir.” (Sevortyan 1971: 264-265).

“Büyük Peter’in Ermeni Halkıyla İlişkileri” adlı kitabındaki Ermeni belgeleri hakkında söz açan G.A. Ezov şunları kaydeder: “Çoğu durumda, Ermeni konuşma dilinde yazılmış bu belgeler, Ermeni dilinin diyalektlerini incelemek için bir materyal olarak kullanılabilir Tatar (Azerbaycan) kelimelerle doludur.” (Ezov1898: 29).

R.A. Acaryan’ın “Ermeni dilinde Türkçe alıntılar” adlı eserine atıfta bulunan, V. L. Gukasyan’ın verdiği bilgilere göre, XV-XIX yüzyılların Ermeni yazılı kaynaklarında R. A. Acaryan 4200 Türkizm tespit etmiştir (Budaqova ve Gukasyan, 1979: 17). Azerbaycan Türkçesinden ve Azerbaycan Türkçesi aracılığıyla diğer dillerden Ermeniceye geçen bu Türkizmlere: *bayatı (mani)*, *başluğ (başlık)*, *bek (bey)*, *boğ (biğ//bıyık)*, *bostan (sebze bahçesi)*, *talan (yağma)*, *gaçağ (firari)*, *nal, nalband (demirci)*, *oba (el konutu)*, *tolma (dolma)*, *ağa, gesd (kasıt)*, *biz (ayakkabı dikmek için iğne)*, *çiban (yara)* ve başka bu gibi yüzlerce kelime örnek olarak gösterilebilir (Abdullayev, 1992: 265).R. A. Acaryan bu kitabında ayrıca, 1902. Yıllarda Ermenicede İstanbul, Van, Nornahçıvan ve Karabağ diyalektlerinden Türk ve Azerbaycan dillerinden ödünç alınmış kelimelerden de bahsetmiştir (John, 1986: 11).

Oryantalist Ermeni bilim adamı V. E. Sevortyan’ın verdiği bilgilere göre, Hovannes Erzankaçi’nin eserlerinde Azerbaycan kelimelerinin özel bir yeri vardır. V.E. Sevortyan Hovannes Erzankaçi’nin eserlerini analiz ederken, onun “Bir Rahibin Oğlu veya Mollanın Kızı” adlı şiirinin dilindeki *verurem* – veriyorum (*верурэм «я отдам, даю»*), *aldurmuşam* – aldırılmışam (*алдурмушам «я (уже) заставилвзять»*), *yeri* – yürü (*йери, «ходить, идти, двигаться»*), *ayib//ayb//eyb* – utanc (*айб «стыд, недостаток»*) gibi sözlerin Ermeniceye Azerbaycan Türkçesinden geçtiğini gösterir (Sevortyan, 1971: 274).

Ermeni araştırmacısı İ. Mirzoyan aşık “Sayat Nova’nın Şarkılarında Kullanılan Yabancı Kelimelerin Yorumlanması Deneyimi” («Опыт интерпретацииино странных слов, использованных в песнях Саят-Новы») (1967) adlı eserinde de çok sayıda Azerbaycan sözünün kullanıldığını kaydetmiştir (Avakian, 1994: 134).

Çağdaş Ermeni dilinde çok sayıda deyimsele Türkizimler kullanılmaktadır. Bunların bir kısmı tamamen Ermeniceye çevrilmişse de, bu ifadelerin bir kısmındaki kelimelerde bazı Türkçe sözcükler korunarak diğerleri Ermeniceye çevrilerek dilde bu şekilde kullanılmaktadır. Bu gibi deyimler Ermeni yazar Grigoryan'ın "Ermeni kaynaklarında ve Ermeni dilinin diyalektlerinde Azerbaycan dilinden alıntılarının tarihsel-sözlükbilimsel araştırma deneyimi" adlı çalışmasında ayrıntılı olarak açıklanmaktadır (Grigoryan, 1981:142).

<i>Azerbaycan Türkçesi</i>	<i>Ermenice</i>
zəhlə aparmaq	zahla tanel
gic yerinə qoymaq	qiji toğ tanel
xurd-xəşil eləmək	xurd-xeşil anel
dəli şeytan deyir	dali şeytan asma
qəpiyə güllə atmaq	kapekin qolla qnal
halal süd əmmək	halal qat xmel
ya baxt	ya baxt
kül başına	kül başına

Kafkasya'nın yazılı kaynaklarından açıkça anlaşılmalıdır ki, bugün Ermenicede var olan sözlük birimlerinin çoğu Türkçe kökenlidir. Bu konu 1920'lerde İ. Claport ve J.H. Mordman tarafından dile getirilmiştir. Mordman, Ermeni halkının Hint-Avrupa dillerinde konuşan halklar olduğunu, ancak dillerinin Turan (Türk) dilinden güçlü bir şekilde etkilendiğini yazmıştır: "Osmanlı ile yüzyıllarca süren temaslar sonucunda Ermeniceye çevrilen kelimeleri kastetmiyorum: IV-VII yüzyıllarda yazı dilinde Ermeniceye çevrilen Türki unsurları kastediyorum." (Abdullayev, 1992: 264).

K. P. Patkanov araştırmasında Ermeni kaynaklarında kullanılan çok sayıda Türkçe kelimelerden örnek veriyor ve bu kelimeler arasında Ermenicede "ğoçkar//oçxar" şeklinde kullanılan "koç" kelimesini de ayrıca gösteriyor (Patkanov, 1879-1881: s.45-46). Ayrıca, Claport, Budagov ve Acaryan'nın da araştırmalarında bu kelime hakkında verilen bilgilere ve "koç" kökü esasında Ğoçkar//Goşkar sözünün bugün hala Azerbaycan – Türk ad sisteminde onomastik bir birim olarak kullanılmasına dikkat çeken E.Z.Abdullayev bu sözün eski Türk kökenli olduğunu gösteriyor (Abdullayev, 1992: 264).

K.P.Patkanov eski Türk kabilesi Goşgar adının Azerbaycan'ın Daşkesen bölgesindeki Goşgar dağı ve Goşgar çayı (ırmak) gibi yer adlarına yansıdığını göstermektedir. K.P.Patkanov Goşgar//Koçgar adıyla beraber, Azerbaycan toponimiyasında Bajan, Guşçu (Kuşçu), Çanaxçy (Çanaxçu), Garağullar (Karakullar) gibi Türkçe etnotoponimlerin de mevcut olmasının tesadüfi olmadığını yazıyor. Diğer kaynaklarda da Azerbaycan'ın Kelbecer ve Tovuz bölgelerinde mevcut olan "Goçday" (Goch Dağı) ve "Goçdärä" (Koç dere – vadisi) gibi yer adları hakkında bilgi veriliyor (Buşueva 1971:51).

Mahmud Kaşgarlı'da Oğuzca olan Koç (fiil olarak, "ayrılmak" veya "göç etmek") sözünün aslında "Koçna.r"dan geldiğini, aynı zamanda bu sözün hem de erkek koyun (*Koçna.r teke*) olarak eski Türk toponimiyasında "*Koçna.r Ba.şı*" adlı bir gölün ve "*Koçu*" adıyla Uygurlarda bir şehrin adı ve eski Türk dillerinde kabile başçısı olarak geçiyor: *İki Koçna.r Ba.şı biş eşitçe bişama.s* (Kaşgarlı Mahmud 2018: 141; 389; 443; 497; 503., Drevnetyurkskiy slovar 1969: 451).

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinin Nahçıvan ağızlarında da “koç” sözü Mahmud Kaşgarlı’nın “Divanı”nda olduğu gibi, “iki koçun başı bir kazanda kaynamaz” şeklinde kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde “Koç” kelimesinin eski zamanlardan beri kullanıldığını dikkate alırsak, o zaman “Goçgar//Goşgar” kelimesinin Kafkasya’ya Savir-Hazar kabile birlikleri tarafından eski zamanlardan beri getirildiğini görüyoruz (Budagova ve Gukasyan 1979: 13). Tarihi dil faktörlerine ve bu gibi bilimsel araştırmalara dayanarak günümüzde Türkiye’de soyadı olarak kullanılan “Koç” (Ali Koç) kelimesinin Ermeniceye “**Koç**” şahıs adı ve “**Koç + ar + yan**” şeklinde soyadı olarak da geçtiğini tam bir güvenle söyleyebiliriz.

R.A. Acaryan “Ermeni dilinde Türkçe alınmalar” adlı eserinde Ermeni dilinde kullanılan 4200 Türkizm tespit etmiştir. Araştırmalar gösteriyor ki, R.A. Acaryan’ın kaydettiği gibi, “**bek, can, ğapi, bağ, tolma, talan, nalband, giz(kız), yeasi (sahibi), pul, domuz**” gibi temyiz sözlük birimleri ile birlikte, Azerbaycan-Türk dilinden Ermeniceye geçen bu tür kelimelerin büyük bir kısmını antroponimler (şahıs adları) oluşturmaktadır.

Antroponimler Azerbaycan-Türk dilinin onomastik katmanının ilginç bir parçasını oluşturur. Toponim ve etnonimlerden farklı olarak, antroponimler toplumun ve dilin gelişmesi nedeniyle tarihsel dönemler boyunca değişmeye daha yatkın olmuştur. Böylece, kitlesel göçün, komşu milletlerle siyasi, ekonomik ve kültürel bağların yanı sıra, emperyalist güçler tarafından işgaller sonucu halkların parçalanması ve çok dilli devletlerin egemenliği altında bölünmüş bir ulusun varlığı, aynı zamanda her bir ulusun antroponimik sistemi üzerinde de etkili olmuş ve derin bir iz bırakmıştır. Uzun bir gelişme geçmişine sahip olan Azerbaycan-Türk antroponimiyası, belirli siyasi-tarihsel süreçlerin sonucunda güçlü etkilerle çeşitli deformasyonlara maruz kalarak etnolingüistik açıdan farklı dillerin etkisini yansıtmış olsa bile, tarihsel köklerinden tamamen koparılamamıştır.

Aksine toplumun gelişmesi ve ulusal kimlik Azerbaycan –Türk antroponimik sistemini daha da güçlendirmiş ve zenginleştirmiş, anlam çeşitliliği ile birçok halkların dilleri üzerinde daha güçlü bir etkisi olmuş ve komşu halkların dillerinde büyük iz bırakmıştır. Her millette olduğu gibi, Azerbaycan Türklerinin de dünya görüşü, adetleri, hayat tarzı ve yaşayış tarzı ile yakından ilgili kişilerin isimleri sadece şahıslar için değil, bütün bir milletin dili ve tarihi için de önemli meselelerdir.

Bu yüzden, diğer onomastik birim türlerinden daha fazla tarihsel etkiye maruz kalan antroponimlerin, dilin onomastik sözlüğünün mevcut durumu ile birlikte incelenmesi, tarihsel açıdan daha büyük teorik ve pratik öneme sahiptir. Prof. T.M. Ahmedov’un belirttiği gibi, “İsimler, ait oldukları ve dilden dile, nesilden nesle geçerek uzun bir süre yaşayan halkların dillerinin sözlük-gramer kurallarına göre oluşur. Birçok isim, eski halkların yanı sıra belirli tarihi olayların sorgulayıcıları olmaya devam ediyor.” (Ahmedov 1991:23). Bu açıdan bakıldığında, tarihsel anıtların dilsel materyalleri temelinde komşu halkların dillerine aktarılan, Türk kökenli onomastik sözlüğün özel bir katmanı olan antroponimlerin (şahıs adlarının) tarihi etnolingüistik düzeyde incelenmesi, çok önemli bir meseledir.

Azerbaycan Türkleri eski çağlardan beri eşsiz bir milli düşünceye, dini ve estetik görüşe, kültüre, Doğu’nun en güçlü ve en gelişmiş antroponimik sistemine sahiptir. Bu nedenle Azerbaycan – Türk ad sistemi, Ermeniler de dahil olmak üzere bazı komşu milletlerin ad sistemlerini güçlü bir şekilde etkilemiş, onların antroponimik sistemlerinde köklü değişiklikler yapmış ve hatta bazılarının gelişme yönünü değiştirmiştir. Yüzyıllar boyunca Azerbaycan Türkleri de dâhil olmak üzere farklı halkların egemenliği altında yaşayan Hayların (Ermenilerin), Türkler de dahil olmak üzere farklı halklarla yakın ilişkilerinin sonucu olarak onların ad sistemlerinde bu dillerin etkisini çok güçlü bir şekilde göstermesine neden oldu. Ancak, ne yazık

ki, Ermeni milliyetçileri farklı dillerden aldıkları bu isimlerin çoğunu tamamen benimsemeye çalışmış veya bu adların kökenlerini yanlış bir şekilde açıklamaya çaba göstermişlerdir.

Örneğin, Ermenicede Türkçe kelimelere dayalı olarak kullanılan “ar-kişi” ve “is/us-etnik ad” kelimelerinden oluşan Aris (Արիս) (“Dede Korkut” destanlarında Aruz (ar+uz) şahıs adını dikkata alarsak, Ermenice olan bu antroponimin Aruz’un tahrif edilmiş şekli olduğunu görüyoruz), “ar-kişi” ve 2. şahsın teki “sen” sözündün yaranmış Arsen (Արսեն – yunanca ἄρσενικός-erli), Türkçe olan “ay” ve “xatun/hatun” sözlerinden yaranmış Ayxatun (Հայխաթուն– Ermeni hükümdarı), Türkçe “ay” ve “kun-gün//güneş” sözlerinden yaranmış Aykun (Հայկուն), Türkçe “nazik-ince, zarif” sözünden yaranmış Nazik (Նազիկ--zarif, çok ince), Azerbaycan Türkçesinde güzel kokulu şifalı bitki adı Nane (Նանե), Azerbaycan Türkçesinde “ilk” veya “taze” anlamı ifade eden Nubar (Նուբար), Azerbaycan Türkçesinde “nur-ışık” veya “aydınlık” ifade eden Nuri (Նուրի, Նուրիկ), Azerbaycan’ın Şuşa şehrinden olduğunu bildiren “Şuşalı” Şuşan, Şuşanik (Շուշան, Շուշանիկ), Azerbaycan Türkçesinde “sal-büyük taş, veya sert kaya” ve “var” sözlerinden oluşan Salvar (Սալվար), Azerbaycan Türkçesinde “selvi-uzun boylu, ince, zarif” anlamı ifade eden Salvinaz (Սալվինազ), Sanam (Սանամ), Demirçiyen (Դարբին), Zori Balayan (ԶորիԲալայան), Şahnazaryan (Շահնազարյան), Lala (Լալա-gül adı), Ağacan (Աղաջան), Ağası (Աղասի–sarsılmaz dağ), Азатуи (Ազատուիհ–azat), Азгуш (Ազգուշ) Алван (Ալվան), Алмаст (Ալմաստ-kıymetli süs taşı), Araks//Araz (Արաքս, Արաքսիս–Aras nehri adına), Argenaz//Erkinaz (Արեգնազ–güneşli zarif), Arev (Արև–alev, güneş), Arusyak (Արուսյակ–Venüs gezegeninin ve tanrıçanın eski Ermenice adı), Elçibekyan (Էլչիբեկյան) gibi birçok Türk kökenli adların Ermeni araştırmacılar tarafından kasıtlı olarak bu şekilde yanlış yorumlarla Ermeni adları gibi tanıtılması tarihi gerçekleri bilinçli bir şekilde tahrif etmekten başka bir şey değildir (https://ru.wikipedia.org/wiki/Армянское_имя).

Bu nedenle Ermenilerin Azerbaycan – Türk ve diğer yabancı dillerden almış olduğu bu antroponimlerin bilimsel bir şekilde etimolojik açıdan incelenmesi oldukça büyük önem taşımaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Ermenilerin antroponimik sistemine sadece Azerbaycan –Türk dilinden değil, diğer halkların dillerinden de birçok sözler şahıs adı olarak geçmiştir ki, bu adları dil ilişkisine ve kökenlerine göre şu şekilde gruplandırabiliriz:

1. Eski Türk kökenli antroponimler;
2. Arapça ve Farsça kökenli antroponimler;
3. Avrupa, Rus ve İber-Kafkas dillerine ait antroponimler;
4. Karışık tip (melez) antroponimler.
5. Çeşitli dillerdeki mevcut sözcük birimleriyle ifade edilen antroponimler.

Eski Türk kökenli antroponimler

Ermenicede şahıs adlarının kökeninde Azerbaycan –Türk kökenli kelimelerin ağır bastığı açıkça görülmektedir. Çeşitli kaynaklarda adı geçen Kafkas Albanları’na ve Hristiyan Kıpçaklar’a mensup eski Türk kökenli şahıs adlarının çağdaş Ermeni antroponimiyasında yer aldığını görüyoruz. Eski Hristiyan Kıpçaklar ve Alban adlarının günümüzde Ermenilerin antroponimik sisteminde yer almasından yararlanan Ermeni tarihçileri tarafından bu adların Ermenileştirilmesi için çok ciddi çaba gösterilmesine rağmen, hiç bir sonuca varılamamıştır. Yıllarca çeşitli halkların, özellikle Türklerin kültürünü çalmakla uğraşan ve bu kültürü sahiplenmek için her türlü hile yapan Ermeni “tarihçileri”nin tüm çabalarına rağmen bu konuda hiç bir sonuç elde edemediklerini görüyoruz.

Ermenilerin kullandığı eski Hristiyan Kıpçak Türklerine ve Albanlara ait şahıs adlarının anlamlarını açıklamaya geçmeden önce, belirtmek isteriz ki, eski Türkler de dahil olmak üzere bütün milletlerde çocuklara ad verilirken onların büyüdüğünde zeki, mutlu, iyi bir lider, fiziksel olarak sağlıklı ve güçlü bir bedene sahip olma arzusu önde olmuştur. Bu nedenle, şimdiki Ermenilerde kullanılmakta olan eski Türk kökenli Hristiyan Kıpçak ve Alban şahıs adlarının anlamlarında eski Türklerde erkek çocukları adlandırma açısından ebeveynlerinin isteklerinden yaklaşımlarını dikkata alarak etimolojik olarak analiz etmek gerekir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Azerbaycan Türkçesinde veya Azerbaycan Türklerinin ad sisteminde bir tane bile Ermenice şahıs adı bulunmadığı halde, çağdaş Ermeni dilinde ve Ermenilerin ad sisteminde çok sayıda Azerbaycan-Türk kökenli antik ve çağdaş antroponimler kullanılmaktadır.

Eski Türk kökenli Alban adlarının açıklamasında bu konuya dikkat çeken tarihçi G.Geybullayev'in araştırmalarında yeterince bilgi verilmektedir. G.Geybullayev gösterir ki, günümüzde Ermeni tarihçilerinin benimsemeye çalıştığı Alban tarihinde adı geçen Oroz, Oroys (M.Ö. 1. yüzyılın 60'larında Alban çarının adı) ve diğer Türk halklarındaki Oruz, Uruz, Orus şahıs adlarıyla karşılaştırılabilir. Burada "Kitabi Dede Korkut" destanında Arus//Uruzbek şahıs adını da ayrıca hatırlamak gerekir. Oruz//Uraz, şahıs adları Orta Asya'da ve Kazakistanda yaşayan Türk halkları arasında da bilinmektedir. Bu isim eski Türkçede "Uraz" "Mutlu" Başkurtça İris "Barış", Altay Türklerinde "Arıs – Mutlu" sözleriyle karşılaştırılabilir. Kozis ise (Oruz'un kardeşi, komutan), Türkçe "Kozik – kutup yıldızı" (antik ve çağdaş dönemde çocuğa Yıldız ve Ay adını vermek Türk halklarının karakteristik bir özelliğidir) demektir (Geybullayev 1992:16).

Günümüzde Türk halklarının dilinde "ar//er-kişi" sözüyle kullanılan Arsen, Araz, Eruz, Arus//Aruz, Erşad gibi birçok şahıs adlarının Ermeniceye geçtiğini görüyoruz. Ermenilerin Türkçeden aldığı "ar" terimli şahıs adlarından biri de Aris şahıs adıdır.

Aris: Günümüzde Ermenilerin şahıs adı olarak kullandığı Aris (Արիս) adının Ermeniler kendilerine ait olmadığını söylüyor ve bu adın etimolojisini Yunan dilinden gelen "Arostakes–çifte hediye" (*Aris* – Արիս) sözüyle ilgilendirmeye çalışıyorlar (https://ru.wikipedia.org/wiki/Армянское_имя).

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Türk dillerinde "ar//er" bileşeni ile oluşan etnonim ve toponimler Türk halklarının yaşadığı coğrafyada oldukça yaygındır. "Kitabi Dede Korkut" destanlarında ve çağdaş Türk lehçelerinde *Aruz//Arus//Eruz//Aris//Aris* şeklindeki bu antroponimin günümüzde geniş bir coğrafyada yaşayan çağdaş Türk halklarının dilinde *Oryaz//Oroz//Uraz//Oros//Uras//Aruz//Erus* gibi çeşitli fonovaryantlarına rastlanıyor.

İlginçtir ki, Ermenicede sadece şahıs adı olarak kullanılan "Aris" sözünün *Aris//Ariş//Arus//Aruz//Eruz* gibi fonovaryantlarına Altaylardan Kafkasya'ya, Karadeniz kıyılarına kadar Büyük Türk coğrafyasında hem antroponim (şahıs adı), hem de toponim (coğrafi ad) gibi rastlıyoruz: Kuzey Azerbaycan'da Ariş (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Fuzuli ilçesine bağlı bir köyün adıdır), Arus (Yardımlı ilçesinin aynı adlı idari-bölge birimindeki köy) (Ensiklopedik lüğət". c.I, 2007: s.67), Ərus//Erus –Yardımlı ilçesinin aynı adlı idari toprak biriminde bulunan bu köy Burovar aralığının eteklerinde yer almaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait kaynaklar Arus aşiretinin bir kısmının da Lenkeran semtinde yaşadığını göstermektedir. Bu kabilenin adı Kıpçaklar arasında Rusça (Uruz) şeklinde geçmektedir. Bazı araştırmacılar, "Dede Korkut" destanlarının baş kahramanlarından Aruz'un da Arus kabilesinden olduğunu düşünüyorlar (Ensiklopedik lüğət., c.1, 2007: 266). Aynı zamanda Güney Azerbaycan'da Savalan dağının eteklerinde köylerden biri Aruz adlanmaktadır (Hacıyeva, 2008: 111).

Tüm tarihi dil faktörlerine rağmen, maalesef bazı Batılı ve Rus bilim adamları “ar//er” bileşenli Türk kökenli adların etimolojisinden bahsederken bu adları İran veya Fars kökenli olduklarını kanıtlamaya çalışırlar. Rus araştırmacısı D.Yeremeyev “ar//er” kelimesini herhangi bir bilimsel temel göstermeden bu sözün Hint-Avrupa ve İran dillerine ait olması düşüncesindedirler (Eremeev 1970: 133). “Ar//er” sözüyle ilgili karmaşık düşüncelerinin arkasında kasıtlı olarak Türklere karşı politik-ideolojik bir amaç saklanıyor. Şunu da kaydetmek gerekiyor ki, bazılarının “ar//er” sözüyle ilgili söylemiş olduğu bu yanlış düşüncelerle beraber, bir diğer Rus araştırmacı V.K. Klemakov ise bu kelimenin Türkçe kökenli olduğunu teyit ederek “ar” sözünü Türk dillerinden ayırmaya çalışan araştırmacılara eski Türk yazılı abidelerinin dilindeki faktörler esasında inandırıcı ve tutarlı bir cevap vermiş ve bu kelimenin Türk kökenli söz olduğunu kanıtlamıştır (Klemakov, 1970: 126). Klemakov’dan önce bile J. Miklos ve V. V. Radlov gibi birçok yabancı araştırmacılar da “ar//er//ir//ir” kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu aynı şekilde ispatlamışlardır.

Çağdaş Türk dillerinde “ar//er” sözünü Azerbaycanlılar, Tatar ve Başkurtlar “kişi, yiğit”, Kazaklar “kahraman, cesur” anlamında kullanılmaktadırlar (Koç, 2003: 141). Eski Türk abideleri Orhon yazıtlarının dilinde “er – erkek, asker, adam”, “eren – adamlar, erler” (*Biş yüz eren ketli. K)amağı yeti yüz erbolmış.*) (Tekin 1995: 42, 48, 102). Mahmud Kaşgarlı’nın “Divanü Lügat-it Türk”ünde “er – adam”, “eren – adamlar”, “erlik – erkeklik” “*Erirboldı-Adam utandı*” şeklinde açıklanıyor (Kaşgarlı, 2018: 16; 51).

Tarihçi G.Geybullayev de “ar//er” sözünden bahsederken, bu sözün “adam, cesur” anlamına geldiğini, bu sözün aynı zamanda birkaç Alban çarının adında da mevcut olduğunu göstermektedir (I. yüzyılın ortalarında Aran – Alban çarı, Aratan – V. yüzyıl) (Geybullayev 1992: 23).

A. Abdurrahmanov Kazakistan topraklarında yer adlarının etimolojisinden bahsederken Çin kaynaklarına dayanarak araştırma yapan Bernstam’ın görüşlerini teyit ederek, bu toponimlerdeki “ar//er” bileşenlerinin Türk kökenli olduğunu kanıtlamış ve bu alandaki Aris ve Takır yer adlarının da “ar//er” sözüyle ilişkili olduğunu göstermiştir. “Kitabi-Dede Korkut” destanında da Aruz adı geçmektedir. Türkçede (z) sesinin (s), (u) sesinin ise (ı) veya (i) sesleriyle yer değiştirmesini hesaba katarsak, o zaman kesin olarak söyleyebiliriz ki, ARUS//ARUZ//ARIS//ARÍS aynı kökten doğmuş kelimeler olarak birbirinin fonetik varyantlarıdır. Aynı zamanda M. Seyidov da “ar” unsurunun Türk dillerinde birçok kavim ve kişinin adında bulunduğunu belirtmektedir. (Kacar, Hızır, Suvar, Avar) (Seyidov, 1989: 45).

Yazar “ar” bileşeninin etimolojik analizini verdiğinde Türk dilinde “ar//er” sözünün “ir//ir//ur//ür” şeklinde değişik fonovaryantları olduğunu ve bu kelimenin “cesur, yiğit” anlamında kullanılmasının yanı sıra, bazen “kırmızı” anlamına da geldiğini göstermektedir. Araştırmacı Türk dillerindeki “uz//us//iz//iz” bileşenlerinin fonetik varyantlarına dikkat ederek, (z), (ş), (s) ses değişmelerinin de aynı şekilde “*is+ık; is+ıl+tı; is+ti; is+ar+tı*” gibi birçok aynı köklü sözlerde olduğunu ve bu sözcüklerdeki “is” kelimesinin kökünün “ışık” ve “ateş ısı” anlamına da geldiğini gösterir.

V.V.Radlov ve birçok sözlükbilimci de Türk dilinde “is” kelimesinin “sıcak” anlamına geldiğini kaydediyor. G.Geybullayev ise “uz//uş” sözünün “akıl”, “anlam”, “beceri” anlamında kullanıldığını varsayar. Antik kaynaklarda olduğu gibi, XX. yüzyılda yazılmış edebi eserlerin de dilinde rastladığımız “issi//ıssı”(sıcak) sözü öz eski anlamını korumuştur: “Bir gülbeye saklandı ki, ıssızca mezardı...” (Hüseyin Cavid, 1982: 144).

Araştırmalarda da görüldüğü gibi, eski Türk halklarının mitsel düşüncesinde kırmızı, güneşin sembolü olarak anılır ve eski kaynaklarda güneş ve ateş kutsal kabul edilir. Böylece Arus

kelimesinin etimolojik analizini yaparken “ar”ın cesur, “Uz//Us”un ise dünyaya ışık tutan kavimlerin adı olduğu sonucuna varıyoruz. Işığın, ıssının “Uz//Us”larla ilgili olması tesadüf değildir. Azerbaycan Türklerinin mitsel düşüncesiyle ilgili tarihi gerçekleri yansıtan “Bozkurt Efsanesi”nden görülüyor ki, karanlık dünyadan ilk gün ışığına çıkan eski Türk Oguz-Uz boylarıydı. Antik kaynaklardan da görüldüğü gibi, eski Türklerin Uz boyları Bozkurt ile birlikte dünyaya ışık tutan, ışık getiren, dünyayı aydınlatan kişilerdir.

Toponimik araştırmalar sonucunda gerek Azerbaycan gerekse eski ve çağdaş Türk halklarının yaşadığı coğrafyada “ar//er” sözüyle beraber, Uz boylarının adlarıyla da ilgili birçok yer adlarına rastlanmıştır. G.Geybullayev’in araştırmalarında Karabağ’ın Hadrut bölgesinde Çırag-uz ve Magov-uz etnotoponimleri hakkında bilgi veriliyor. R. Eyvazova da Azerbaycan’daki Arus oykonimini Urus etnonimi ile ilişkilendirerek, bunun diğer bölge ve bölgelerde bulunan Orus//Urus yer adlarının fonetik bir varyantı olduğuna dikkat çekiyor. Alban hükümdarlarından birinin adının Oryoz//Oris olduğunu söyleyen araştırmacı Urıs//Urus//Orus etnozlarının adının Özbek, Kazak, Karakalpak toponimiyasında kullanıldığını gösteriyor ve ve Uraz//Uras’ın “mutluluk, hoş işaret” kelimesinden geldiğini varsaymaktadır.” (Eyvazova 1995:149-150).

Araştırmalardan belli olur ki, çağdaş Türk halklarının dilindeki bu etnonim daha sonra antroponime geçit almıştır. Türkmenlerde bu Oraz, Azerbaycan Türklerinde Erüz (Əruz), Türkiye’de Uraz//Uras şeklinde mevcuttur. Araştırmalardan anlaşılıyor ki, Uz//Us kelimesi, eski Türk boylarından birinin adını ifade etmekle beraber, hem etnik bir varlık hem de “ışık, sıcak” anlamında kullanılmakla sözlüksel bir birim olarak bir kökenden gelen dilimizin, tarihimizin daha eski zamanlara ait olduğunu göstermektedir. Bu ise günümüzde Ermenilerin kullandığı eski Türk kökenli adların büyük bir kısmının da tarihte büyük iz bırakmış eski Türk boylarının adlarından ibaret olmasının rastgele olmadığını açıkça gösteriyor. Tüm bu faktörler Ermenilerin Türklerden alarak kullandıkları Aris şahıs adının Türkçe “**ar**-kişi, kahraman” ve bu sözün ikinci kısmı olan eski Türk boylarından biri “**is**//**iz**//**uz**//**us**-etnik ad” sözünün Ermenicede deformasyona uğramış fonetik varyantı olan “**is**” sözlerinin birleşiminden yaranmış eski Türk kökenli antroponim olduğunu ve Türk dilinden Ermeniceye geçidinin inkâr edilemez kanıtıdır.

Bunu kanıtlayan diğer faktörlerden biri de eski dönemlerden günümüze dek Türk dilinde “**ar** – kişi, kahraman” içeren birçok kelime kullanılmasıdır. En önemlisi ise Sibiry’a dan Altaylara, Kafkasya’dan Karadeniz kıyılarına kadar büyük Türk coğrafyasında bu kompozisyonda antroponimlerin ve toponimlerin baskın olduğunu, hatta komşu halkların, özellikle Ermenilerin dillerine geçtiğini görüyoruz. Günümüzde Ermenilerin şahıs adı olarak kullandığı **Arsen** (Արսեն), **Araks//Araz** (Արաքս), **Arus+yak** (Արսույալ) gibi adlarda da eski Türk kökenli “**ar** – kişi, kahraman, cesur” sözünü görebiliyoruz.

Arsen (Արսեն -Arsen, Yunan kökenli ἄρσενικός – eril): Ermeni şahıs adları sözlüğünden görüldüğü gibi, aslında Türk sözü olan Arsen erkek adının kökenini Ermeniler Yunan kökenli ad gibi açıklamaya çaba göstermektedirler. Eski Türk dilinden Ermeni diline geçit almış “ar” sözcüklü antroponimlerden biri de günümüzde Kıpçak Türkleri tarafından kullanılan Arsen’dir. Daha çok Kırım Tatarlarının dilinde mevcut olan Arsen şahıs adının etimolojik açıdan analizi bu sözün tamamen Türk kökenli sözcüklerden oluşan ve eski “ar-kişi, yiğit, cesur” ve “sen” II şahıs bildiren zamir birleşeninden oluşmuş bir addır.

Araks//Araz (Արաքս -Aras//Araks nehri adından alınmış ad): Ermenice şahıs adları sözlüğünde Ermeniler bu adın Araz Nehri’nin adından geldiğini söylüyorlar. Bugün Azerbaycan’ın Kuzeyi ve Güneyi arasındaki sınır olan Araz Nehri’nin adı “**ar** – **kişi**” ve “**az** – **etnoz adı**” bileşenlerinden oluşan eski bir Türkçe kelimedir. “Ar” ve “az” kelimelerinden oluşan

bu adın etimolojik tahlili Araz isminin ikinci kısmının eski Türk boyları Az//As'ların adıyla ilgili olduğunu görüyoruz. Bu sözün birinci kısmı “*ar* – kişi, kahraman” sözü gibi, ikinci kısmı “Az//As”larla da ilgili birçok tarihi kaynaklarla beraber, en eski Türk yazıtlarında bilgi verilmektedir. Az/As etnik adına ilkin olarak Orhon yazıtlarında rastlıyoruz: “*Köğmen yer subidisiz kalmazuntiyin Az Kırkız bodunğ<itip>yarat(ıp ketlimiz süngüşdümüz..... yanabirtimiz (Köğmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az(ve) Kırkız halklarını örgütleyip geldik ve savaştık)*” (Tekin, 1995: 44-45).

Araştırmalar, Azerbaycanlıların etnogenezinde rol oynayan boylardan birinin de Az//As'ların olduğunu gösteriyor. F. Celilov'un araştırmalarında Özbek, Altay, Karakalpak ve diğer Türk halklarında boy, nesil adı olarak kullanılan Az//As etnonimi, eski Türk yazıtlarında “az budun” (az halkı) olarak geçmektedir. Ortaçağ kaynaklarında eski Türk boyu olan Az//As kavimlerinin adının Kuzey Kafkasya'dan Orta Asya ve Altay'lara kadar geniş bir alana yayıldığı gösterilir. Daha eski döneme ait Hitit, Urartu, Latince kaynaklarda bile As etnoniminin Küçük Asya'dan Azerbaycan'a kadar yayıldığı gösterilmektedir. Bu kaynaklarda Az kelimesi hem de etnonim ve etnotoponim olarak geçmektedir (Celilov, 1988: 116).

R. Eyvazova da As'ların Azerbaycan tarihinde büyük rol oynadığına dikkat çekerek, onların Azerbaycan Türklerinin büyük atalarından biri olduğunu gösterir (Eyvazova, 1995: 43, 151). Azerbaycan'da yurt salmış Asların adıyla bu yer (Az+er+bay+can—As erlerin diyarı, Azların meskeni olarak) Az+er//As+er yurdu adlanmıştır. Çağdaş devirde dünyanın bağımsız Türk devletlerinden biri olan Azerbaycan adının ilk bileşeninin “Az” (Az + er + bay + can) kelimesinin sonraki eski Türk kökenli (er + bay + can) bileşenleri arasındaki anlamsal bağlılığı “Az” adının daha sonraki tarihsel dönemlerde toponimik bir isim haline gelmesinin tesadüfi olmadığını gösteriyor. İosif Falavi Azık //Yazık aşiretlerini Peçeneklerin bir kolu olduğunu gösteriyor (Месерский, 1958: 454).

XV-XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Nahçıvan ve İrevan eyaletlerinde, Türkiye'de, Kırım Hanlığı ve Rusya topraklarında eski Az'ların adlarını yansıtan onlarca yer adı tespit edilmiştir: Azerku - Revan eyaletinin Karbi nahiyesinde, Aş-Gümüşhane'de, As ırmağı – Hatay'da, Astarkan, Aşkale – Erzurum'da, Aşut kalesi; –Hakkari'de, Azak diyarı, Azak iskelesi, Azak kalesi, Azak denizi, Askur//Azgur kalesi, Azak limanı, Azov şehri (Kırım haritası). Osmanlı devrinin kaynaklarında Karadeniz'in Kuzeyinde Kırım Hanlığına bağlı olan Azak bölgesi ile birlikte Don Nehri'nin eski adı da Azak olarak geçmektedir (Kırzıoğlu, 1993: 50-51, 59, 68, 79-80, 207).

Çağdaş Azerbaycanlıların etnogenezinde önemli rol oynayan Az//As'lar bütünlükte Türk toponimisinde tarihi izlerini koruyan eski Türk boylarından biridir. Osmanlı arşiv belgelerinde Azak (BOAR., 2000: 102) şeklinde kaydedilmiş, B.Budagov ve G.Geybullayev'in “Ermenistan'da Azerbaycan Menşeli Toponimlerin İzahlı Lüğeti”nde XVI-XVIII yüzyıllarda İrevan (Revan) eyaletindeki Az kabilesinin adını yansıtan *Azadek*, *Azadkaha*, *Azaklar*, *Azerku* gibi çeşitli yer adları hakkındaki bilgilerden bu toprakların eski Türk yurtları olduğu açıkça görülmektedir (Budagov ve Geybullayev 1998:113). Ancak ne yazık ki bazı araştırmacılar bu yer adlarının bazılarının, özellikle de *Azadek* coğrafi adının kökenini tamamen yanlış yorumlamışlar.

V.İ. Savina bu kelimeyi eski Türk dillerinde “*asu* - kırmızı kil” ve Farsça “*teg* - toprak, kaya” veya “yağmurdan sonra suyla dolu tuzlu çöküntü”, “tuzlu göl”, “tuzlu toprak”, “bitkisiz arazi” kelimelerinin birleşiminden oluşan bir kelime olarak açıklamaya çalışmıştır (Савина 1971: 205). Ancak araştırmalar gösteriyor ki, *Azadek* yer adının “Az (a) + dek (dağ)” veya “Az (a) + (–dek – kadar, gibi)”, yani “Az dağ” veya “Az'a kadar olan mesafe (uzaklık)” olarak açıklamak

daha mantıklıdır. Zira kaynaklarda verilen tarihi bilgilere göre, İrevan hanlığının Şerur – Dereleyez mahalında yerleşen ve Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bu köyün demografik yapısı 1828-1832 yıllarında Rusya tarafından yurtdışından getirilen Ermenilerin iskan edilmesiyle önemli ölçüde değişmiştir (Budagov ve Geybullayev, 1998: 113). Az etnolarının adını yansıtan yer adlarından biri de İrevan Hanlığının Gırkbulag ilçesine bağlı Azaklar köyüdür. Kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki, bu köy Azaklar tarafından kurulmuş ve 1828-1832 yıllarında Rusya'nın Kafkasya ve İrevan Hanlıklarını işgal etmesi sonucu bu köyün nüfusu köyden atılarak yok edilmiştir (Şopen, 1852).

Evlıya Çelebi de “Seyahatname”sinde 1666 yılına kadar birkaç kez seyahat ettiği Çerkes-Eli ve Azak bölgeleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Birçok araştırmalarda da, Asya Kıtasının en büyüğünün adının Aslar'la ilişkili olduğunu göstermektedir. M.A. Bulgarova Nogay toponimiyasında “AS” etnoniminin daha geniş bir alanda var olduğunu belirterek, *As avıl //As aul, Azay* gibi yer adlarının ortaya çıkmasının da bu etnosun adıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir (Bulgarova, 1999: 125).

R.G. Guzayev Az//As etnoniminin yüzyıllardır sadece Kafkasya'da değil, aynı zamanda dünyanın birçok ülkesinde ve hatta Altay'dan Urallara kadar geniş bir alanda iyi bilindiğini yazıyor. C.Ceferov Az//As kabilesinin adının Gobustan kayalarındaki hiyerogliflerle belirtildiğini inandırıcı bir şekilde kanıtıyor. Günümüzde dünyanın birçok ülkelerinde Az//Aslar'ın adlarını toponimlerde koruyup yaşatan coğrafi adresler sıklıkla bulunmaktadır. Türk halkının yaşadığı Altay, Ural, Kafkasya, Kırım, Orta Asya, Kazakistan gibi diğer coğrafyalarda da Az//As sözcükleri ile ifade edilen daha çok sayıda etnotoponim vardır. Çağdaş dönemde Az'lar daha çok Özbekistan, Belh, Harezmi, Kaşkaderya, Zereşan ve diğer yerlerde yaşamaktadırlar (Eyvazova 1995:151-152).

İlginçtir ki, Türk halklarının yaşadığı birçok bölge ile birlikte, Güney Azerbaycan'daki (İran) mevcut toponimlerin terkinde çeşitli fonetik varyantlarda tarihi izlerini koruyan Az//As etnos adı onların daha eski çağlardan bu bölgede yaşadığını göstermektedir: *Əsterqan, Əzcan-Eher*’de, *Ərəs*–Miyana’da, *Əsbu*–Xalxal’da, *Əsəncan*, *Əsubəs* – Doğu Azerbaycan bölgesinde, *Bəkəs//Bekas (bəy+as)*-*Manqur*’da, *Əspir adası* – Urmiya’da

Çağdaş Azerbaycan toponimiyasında As etnosunun adını aynı şekilde koruyan coğrafi adlardan biri Güney Azerbaycan'ın Eher şehrinin Horand ilçesinde olan As, diğeri ise Nahçıvan'ın Ordubad ilçesine bağlı Aza köyünün adıdır. Karabağ'daki ilk insan yerleşimi olan Azıx//Azık (Az + ox (ok)) mağarası da eski Az'ların adını yansıtan ilk insanların tarihi yerleşim yerlerinden biridir. Tovuz bölgesindeki Asrik gibi, çağdaş Azerbaycan toponimiyasında “Az” bileşenli birkaç yer adı daha kaydedilmiştir: Asrik nehri, Azaplı// Azaflı – Tovuz bölgesinde, Azaru köyü, Azaruçay//Azarud, Aşxankeran – Astara bölgesi (Ansiklopedik sözlük 2007: 69). Az etnotoponimine dayalı araştırmalar gösteriyor ki, Azerbaycan-Türk onomastikasında çeşitli coğrafyalarda bu toponimin Az//As//Aş fonovaryantlarında yer adlarına yansması Türk dilinin eski etnolingüistik özellikleri ile bağlantılıdır.

Çağdaş Azerbaycan edebi dilinin oluşumunda eski Oğuz ve Kıpçak dillerinin paralel katılımını, aynı zamanda diyalektlerimizdeki Oğuz ve Kıpçak dil özelliği gibi mevcut (z<s<ş) ve (a < ə < e) gibi ses değişimini dikkata alırsak, 1828. yılına ait Osmanlı kaynaklarında İrevan eyaletinin Karbi nahiyesinde kayıta alınmış Aşarak//Əştərək//Eşterek, Sisyan nahiyesinde Əskəmər//Əşkəmər//Eşkemer (İEİD., 1996: 55; 145), XII.yüzyıl kaynaklarında nüfusu tamamen Türklerden ibaret olan ve 1920 yılında Rusya'nın Azerbaycan'ı yeniden işgali sonucunda nüfusu yok edilen Aşnak (Talin bölgesindeki) köyünün adı, aynı zamanda İrevan ili Novobayazid ilçesinde Ruslar ve Ermeniler tarafından tahrip edilen Aştaş köyünün adı da (Pigarev, 1913: 26) hiç şüphe yok ki, Az//As//Aş etnosunun adıyla bağlantılıdır.

Tarihsel kaynaklara dayalı yapılan bu araştırmalar sonucunda elde edilen kanıtlar çağdaş Azerbaycanlıların etnogenezinde yer alan Az//As//Aş boylarının M.Ö. çağlardan çok önce Kuzey Kafkasya’da yaşayan eski Türk boylarından biri olduğunu göstermektedir. Az etnosunun adı Azerbaycan – Türk onomastik siteminde daha çok etnotoponim olarak şehir, köy, kasaba, ırmak, deniz adlarında kayda alınmış olsa da, bazen Az terkipli antroponimlere de rastlıyoruz: *Asena* (As+ana), *Asyabeyim*, *Asyaxanım*, *Aztekin*, *Azer*, *Azay*, *Azerağa*, *Azovxan*, *Aznavur*, *Azerşah*, *Azilxan*, *Azil*, *Azılağa*, *Azilbey*, *Azerbay*, *Azerbaba*, *Azerbala*, *Azulla*, *Aza*, *Azabeyim*, *Azaxanım*, *Azanise*, *Azayet*, *Azra*, *Azniye*, *Azime*, *Aziye*, *Aznure*, *Azelet*, *Azerin*, *Azertac* (Paşayev ve Beşirova, 2011: 12-13, 57).

Şunu da kaydetmek gerekiyor ki, Azerbaycan-Türk onomastik sisteminde “ar” ve “az” terkipli adlar sadece etnotoponim gibi değil, aynı zamanda bütün Türk dünyasında hem de antroponim olarak görüyoruz: Aras//Araz, Arastun//Erestun, Araslı, Araş, Araşbaba, Araşxan, Arazxan, Arazbəy (Paşayev ve Beşirova, 2011: 12). Azerbaycan’ın büyük şairlerinden Memmedİnfil oğlu İbrahimov Araz adını edebi bir ad olarak almış ve Azerbaycan edebiyat tarihine Memmed Araz adıyla yazılmıştır. Şu anda Ermenilerin sadece antroponimik sisteminde şahıs adı olarak geçen eski Türk kökenli Aras//Araz gibi şahıs adları Azerbaycan-Türk sisteminde hem toponim, hem de antroponim olarak en çok kullanılan adlardır. Tüm bu faktörler çağdaş Ermeni antroponimik sisteminde yer alan Аракс//Арас (Արարս), Араксия (Արարսյա) adlarının Türk dilinden Ermeniceye geçtiğini çok açık şekilde gösteriyor.

Argenaz//Erkinaz (Արեգազ-գüneşli zarif): Azerbaycan Türkçesinden Ermeniceye geçmiş bu adın birinci kısmı Türk kökenli “**erk**-1.büyük; 2.- güven”, ikinci kısmı ise Fars kökenli “**naz** – zarif, beğenilen, sevilen” birleşiminden yaranmış kadın ismidir. Çağdaş Azerbaycan antroponimik sisteminde kadın adı olarak kullanılan Erkinaz isminin etimolojik anlamı “sözü geçerli olan, güvenilen, zarif”den geliyor. Azerbaycan’da “erk” ve “naz” sözleriyle kullanılan çok sayıda şahıs adları mevcuttur.

1. “**Erk**” sözüyle olan şahıs adları: *Erki*, *Erkibey*, *Erkişad*, *Erkidağ*, *Erkihan*;
2. “**Naz**” sözüyle ilgili olan şahıs adları: *Naz*, *Naznaz*, *Nazlı*, *Nazperi*, *Servinaz*, *Gülnaz*.

Mahmud Kaşgalıda “**erk** – otorite, sözünün geçerli olması” (Mahmud Kaşgarlı: 2018: s.20) şeklinde kayıta alınmış bu söz çağdaş Nahçıvan ağzlarında “*sözümü erkylene dedim*” şeklinde kullanılmaktadır. Ola bilsin ki, günümüzdeki “erkek sözü” şeklinde kullanılan ifadedeki “erkek” sözünün kökünde de “erk” dayanmaktadır. Günümüzde Azerbaycan ağzlarında “erk etmek” şeklinde kullanılan “Erk” sözü Güney Azerbaycan’ın Tebriz kentindeki Erk Kalesinin adında yaşıyor.

Arusyak (Արարսյակ): Daha öncesinde de belirttiğimiz gibi Ermenilerin Türklerden aldığı Arus şahıs adının sonuna (-yak) ekini eklemekle kendileri için *Arus+yak* şeklinde yeni bir şahıs adı yaratmağa çalışmış ve bu sözün de kökenini yanlış bir şekilde yorumlanmıştır: **Arusyak** (Արարսյակ - eski Ermenice Venüs gezegeninin ve tanrıçanın adı). Bu adın Ermeni kökenli bir ad olarak “Venüs gezegeninin ve Tanrıçanın adı” ile ilişkili olduğunu iddia edilmektedir (https://ru.wikipedia.org/wiki/Армянское_имя). Ancak tarihi-etimolojik araştırmalar gösteriyor ki, bu asılsız bir iddiadan öteye geçememiştir

Bunun nedeni daha önce açıkladığımız gibi Ermenilerde kullanılan Türk kökenli “Aris”, “Arus” gibi şahıs adlarının etimolojik analizi bu kelimelerin Ermeni dili ile hiçbir ilgisi olmadığını göstermektedir. Ama ne yazık ki Ermeni “araştırmacıları” farklı dillerden, özellikle Türkçe’den ödünç aldıkları sözcükleri gerek fonetik bakımdan değiştirerek, gerekse sonuna farklı ekler ekleyerek özelleştirmeye çalışıyorlar. Ermenilerin birçok dillerden, özellikle Türk dilinden aldığı ve antroponim olarak kullandığı bu tip şahıs adlarından birinin de Arus+yak olduğunu görüyoruz.

Arev (Արև - alev, güneş, ısı): Araştırmalar gösteriyor ki, Ermeni antroponimlerinin büyük bir kısmı da eski Türk sözcüklerinden oluşan şahıs adlarıdır. İlginç olan şu ki, bu tür kelimelerin oluşumunda bazı fonetik değişiklikler gözlemlenmesine rağmen, bu kelimelerin Türkçedeki sözlük anlamı Ermenicede de aynı şekildedir. Günümüzde Ermenilerde kullanılmakta olan “Arev” şahıs adının anlamının etimolojik açıdan Ermenicede “güneş, alev” şeklinde açıklanması bu sözün de Türk dilinden Ermeniceye geçtiğini kanıtlıyor. Böylece, Ermenilerin Arev kelimesini Türkçe olan “güneş, alev” kelimeleriyle ilişkilendirmeleri ve bu şekilde açıklamaları, “arev//alev–od, ateş” kelimesinin (r<l) ses değişimiyle bu sözün deforme edilmiş fonetik bir çeşidi olarak Türkçeden Ermeniceye geçtiğini göstermektedir.

Ağacan (Աղազան): Azerbaycan – Türk antroponimik sisteminde çok rastlanan şahıs adlarından biri de Ağa+can sözcüklerinin birleşiminden yaranmış erkek isimdir. Her iki kısmı Türk dilinde olan, “ağa” ve “can” sözcüklerinin birleşiminden yaranmış bu antroponim aynı fonetik yapıda Ermeniceye geçmiştir.

Ağası (Աղասուհի –sarsılmaz dağ): Hiçbir fonetik deformasyona uğramadan Azerbaycan – Türk ad sisteminden Ermeniceye geçmiş antroponimlerden biri de Ağası erkek adıdır. Türkçede büyük rütbe ve yüksek bir pozisyona sahip kavramını ifade eden “Ağa” kelimesine dayalı olarak oluşturulmuş Ağa+sı şahıs adının ikinci kısmı olan (-sı) eki Azerbaycan Türkçesinde şahıs zamirlerinin üçüncü tekil ve çoğulluğunu ifade eden özel bir kelimedir ve Azerbaycan – Türk dilinde bu kelime “hane, aile veya aşiretin reisi” anlamına gelir.

Almaz//Almaz (Ալմազ//Ալմազ -kıymetli süs taşı): Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türklere çocuklara ad verme geleneği çok eskilere dayanmaktadır. Bunun örneğini “Kitabi Dede Korkut” destanlarında da görebiliriz. Eskiden erkek çocuklarını sağlam, kahraman, yakışıklı, güçlü, korkusuz, lider, kız çocuklarını ise daha ince, zarif, güzel görmek isteyen ebeveynler onlara ad verirken bu sözcüklerin anlamına özellikle dikkat etmişlerdir. Azerbaycan Türkleri arasında kızlara isim verilirken onların daha değerli, daha önemli ve güzel olduğunu anlatmak için Yakut ve Zümrüt, Briliyant (Pırlanta) gibi birçok kıymetli değerli süs taşlarının isimlerini çocuklarına vermişler. Bu isimlerin her birinin çok yaygın olduğu Azerbaycan’da çok kıymetli süs taşlarından biri olan Almaz//Almaz kız adı da aynı şekilde Ermeniceye geçmiştir.

Ayxatun (Այքաթուն -Ermeni hükümdarı): Eski Türkler Gök Tanrıya büyük inançlarından dolayı kendi çocuklarına *Tanrıverdi, Ayhan, Yıldız, Güneş, Gökda, Venera* gibi gök cisimlerinin adlarını vermişlerdir. Günümüzde Azerbaycan-Türk ad sisteminde gök cisimlerinin adını yansıtan erkek ve kız çocuklarının adında daha çok “ay” sözünü görebiliyoruz: *Aygün, Aykız, Aybike, Aysu, Aysel, Aysun, Aytürk, Sunay, Ayxan, Ayten, Ayça, Aydan, Ayan* veb. Çok ilginçtir ki, bu adların çoğunu aynı şekilde Ermeniceye geçtiğini görüyoruz. Ermeniceye geçmiş “ay” sözcüklü Türk kökenli antroponimlerden biri de her iki kısmı eski Türk kökenli olan “ay” ve “xatun//hatun” sözcüklerinin birleşiminden yaranmış Ayxatun//Ayhatun kız adıdır.

Aykun (Այկուն): Önce belirttiğimiz gibi, Ermeni dilinde küçük fonetik deformasyonla kullanılan şahıs adlarından biri de Türk kökenli “ay” ve “gün” sözcüklerinin birleşiminden yaranmış Aygün şahıs adıdır. Rus dilinde (g) ve (ü) sesleri olmadığı için (g) sesinin (k)-ye, (ü) sesinin ise (u) sesine geçit alarak “Aygün” adının Ermenicede bazen “Aykun” şeklinde yazıldığını görüyoruz.

Azamyu (Ազամյու – azat, bağımsız): Azerbaycan dili sözlüğünde yer alan ve antroponimlere geçiş yapan birçok sözcük biriminin de Ermeni dilinde de aynı anlam yüküyle kullanıldığını görüyoruz. Ermeni bilim adamlarının kendi yorumlarından açıkça anlaşılabilir ki, Azerbaycan Türkçesine ait temyiz sözcük birimlerinin çoğu Azerbaycan Türkçesinde olduğu

gibi, aynı şekilde Ermeniceye geçmiş ve şahıs adı olarak kullanılmaktadır. Ermenilerin şahıs adı olarak kullandığı bu sözcüklere Azerbaycan Türkçesindeki “*azat* (özgür)” kökü ve (-*yu*) eki esasında yaranmış *Azam+yu*; renkli veya al renk bildiren söz esasında *Al+van* (Ալվան), Azerbaycan Türkçesinde kullanılan “*zor*” ve “*bala* – çocuk” sözleri esasında *Zor+i Bala+yan* (ՉորիԲալայան), Türk dilindeki mevcut “demir” sözü ve (-*çi*) eki esasında yaranmış *Demir+çi+yan* (Դարբի), Türk dilindeki “iş” ve “xan//han” sözlerinin birleşmesinden yaranmış *İş+xan* (İşhan – Իշխան), Selvi ağacının adından alınmış “uzun boylu güzel, nazlı kız” anlamını ifade eden *Salvinaz* (Սալվինազ), Azerbaycan Türkçesinde çiçeğin adı olarak kullanılan Lale ismi *Lala veya Lali* (Լալա) şeklinde, narin kokulu bir bitkinin adını ifade eden *Nane* (Նանե), zarafet ve saygıifade eden *Nazik* (Նազիկ – çok zarif), ışık ve aydınlığı ifade eden “nur” sözünden yaranmış *Nur+i, Nur+ik* ((Նուրի, Նուրիկ), *Ozan+yan* (Օզանյան), *Kara+xan* (Կարաքան), *İgit+yan* (Իգիթյան), *Dolu+xan+ova* (Դոլուքանովա), *Koç+ar+yan* (Բոչարյան) gibi birçok adları örnek olarak göstere biliriz.

Baxşı (Բախի)/*Bağşi* (Բաղի). B. Abdullayev Ermenilerin kullandığı Baxşı//Bağşi adının kökenine değinerek şunları yazıyor: “Çeşitli Türk dillerinde “gezgin şarkıcı”, “doktor”, “avcı” anlamlarında kullanılan “bahşi” kelimesinden gelmektedir. Sanskritçe veya Çince'den Orta Asya Türk dillerine ve daha sonra Azerbaycan Türkçesine geçtiğine inanılmaktadır” (Abdullayev, 1985: 15).

Karapet (Կարապետ). Ermenicede daha çok kullanılan Azerbaycan-Türk kökenli isimlerden biri de “kara” ve “pet” sözlerinden oluşturulmuş Kara+pet şahıs adıdır. Çağdaş Türk dillerinde (g<k) ses eşleşmesi göz önüne alındığında, Karapet şahıs adının ilk bileşenin Türk kökenli “kara//gara” kelimesiyle ilgili olduğunu ve “kara” sözünün bu şahıs adında “büyük adam” anlamını verdiğini söyleyebiliriz. Bilindiği gibi, Azerbaycan-Türk dilinde renk bildiren “kara” sözü tüm Türk dünyasında yüzlerce etnonim (Karakoyunlu, Karadağlı, Karapapak, Karahanlı), oronim (Karadağ, Karadere), oykonim (Karabağ, Karabağlar, Karabük, Karahisar) ve antropimlerin (Kara, Karakoyunlu, Kara Yusuf) terkinde çok sık kullanılan eski Türk sözlerinden biridir. Karapet antroponiminin kökenini belirlemek için önce “kara//gara” kelimesinin anlam ve etimolojisine ilişkin bilimsel kaynaklardaki temel fikirlere başvurmak gerekir.

Bu konuda, Prof. Tofik Ahmedov’un “Azerbaycan toponimikasının esasları” adlı monografisinde, ana bileşeni “kara (siyah)” kelimesiyle ifade edilen onomastik birimler ayrıntılı olarak açıklanmış ve bu onomastik birimlerdeki “kara” sözünün ve bazen rengi, bazen de hacim ve ölçünü belirtmesi hakkında bilgi verilmiş, aynı zamanda Azerbaycan’da “kara” kelimesiyle ifade olunan Karadağ (Cedebey’de dağ), Garagaya (Şamahı’da dağ), Gax’da bir zirvedir, Gusar’da bir dağ silsilesidir (Ahmedov, 1991:207).

Onomastik birimlerdeki “kara” bileşenden bahseden A. Ferzeli, Azerbaycan Türkçesinde bu kelimenin pek çok anlamı olduğunu belirtmekte ve anlam tonlarını şöyle açıklamaktadır: “*kara* – karanlık, ışık eksikliği; *kara* – büyük, dev; *kara* – üzüntü, mutsuzluk, korku; *kara* – neşe, mutluluk, güzellik vb. (Fertzeli, 1989: 207).

R.M. Yuzbaşov da “kara” sözünün bir zamanlar “*renk, batı, konuk, kalın, çoğunluk*” anlamında kullanıldığını ve Karabağ adındaki “kara” kelimesinin de “yoğun, kalın, daha çok bahçeye sahip olan şehir” anlamında olduğunu kaydediyor (Yüzbaşov, 1966: №1, s.135-136).

Ayrıca “kara” kelimesinin farklı anlamsal varyantlarına Azerbaycan’ın en eski folklor örneklerinin dilinde, özellikle ilkel insanların tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak dile getirmiş olduğu emek şarkılarında, Türk dilinin ilk yazılı abidesi olan Orhon Yazıtlarında, “Kitabi Dede

Korkut” destanlarının dilinde de rastlıyoruz. Orhon Yazıtlarında “kara” sözüyle ilgili Kara Köl, Kara Kum, Karağan gibi coğrafi adlarla beraber, bu sözün çeşitli anlamlarını da görüyoruz: “*Kara Köl yanında vuruşduk*” (Tekin, 1995:104; Şükürlü,1976: 237). “*Kara yol Tanrısıyam*”, “*Yırtıcı Kara kuşam*” (Recebov, 1993: 199).

“Kitabi Dede Korkut” destanlarında da “kara” kelimesinin çeşitli anlamları vardır: **kara** – renk; **kara** - yükseklik, ihtişam, genişlik; **kara-** talihsizlik, korku. Örneğin, destanların dilinde “*Kara-kara tağlardanheniraşdı*” veya “*Ala yatan kara tağlarıaşdım*” cümlelerindeki “kara” kelimesi “yüce, büyük”, “*Kara yerde ağ otaklı çadırlar kurdurdum*” veya “*Kara bağı sarsıldı*” cümlelerindeki “kara” sözü “geniş” anlamındadır. “*Kara kıyma gözleri kan yaşla doldu*” cümlesinde renk bildiren “kara” sözü “*Kimin oğlu, kızı yoksa kara odada oturdun, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun etinin kavurmasından getirin*” cümlesinde ise “kara” sözü talihsizliğin anlamını ifade ediyor (KDK, 1988, s. 95: 110,136,142).

Ermenilerin şahıs adı olarak kullandığı Karapet antroponiminin ikinci bileşeni olan “pet” sözü bazı kaynaklarda farklı yorumlarla açıklanmaktadır. A. Fazili “Azerbaycan’ın eski tarihi çağdaş İran tarihşinaslığında” adlı eserinde İranlı tarihçilerin eserlerine atıfta bulunarak buradaki birçok aşiret reisinden bahsederken bu isimlerin sonuna eklenmiş “*bad//bod//bed //pat//pet*” bileşeninin Farsçada rütbe anlamına geldiğini belirtiyor. Araştırmacı İranlı tarihçi A. Purahmadli’ye atıfta bulunarak şöyle yazıyor: “Part (Parfya) döneminde bahsedilen rütbelere ait şu isimler sırasında *Sipehbad, Erkbod, Mobadane-Mobed* ve *Hirbodan-e Hirbodlar* da olmuşlar. Daha sonra İranlı tarihçi S. Nafisi’ye atıfta bulunan A. Fazili şöyle yazıyor: “Möbedleri her zaman Midiya’nın Mağ aşiretinden seçmişler. Grubun adı bu kabilenin adıyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, “Möbed” aslında “Moğbed/Magupet” kelimesinden türetilen bir söz olarak “Maglar”ın başkanı (Mag-etnoz) demektir” (Fazili, 1970: 77).

Birçok eski kaynağa dayanarak Ermenilerin kullandığı isimlerini tarihi-etimolojik açıdan araştıran G. Geybullayev her bir antroponimin ve yer adının kökenini bilimsel bir temelde açıklamakta ve bu isimlerin çoğunun Azerbaycan’a ait eski Türk kökenli adlar olduğunu göstermektedir. Azerbaycan-Türk toponimiyasında “*bad//bat*” terkiplitoponimlerden bahseden G. Geybullayev XVIII. yüzyıldan beri eski Azerbaycan-Türk toprağı olan İrevan Hanlığı topraklarına (şimdiki Ermenistan’a) yurtdışından göçürülen Ermenilerin yerleştirildiği köylerden birinin de adının Ag+bat olduğunu göstermiştir. Kaynakların verdiği bilgilere göre, Agbat adlı oykonim (kent adı) şimdiki Ermenistan’daki Spitak ilçesinin köylerinden biri olmuştur. Görünen o ki, Sovyet döneminde Azerbaycan’ın kadim toprakları olan İrevan Hanlığı arazisinde Rusya’nın desteğiyle yaratılmış Ermenistan’daki diğer Türk kökenli yer adlarımızın çoğu gibi, Ağbat köyünün de adı değiştirilmiştir. G. Geybullayev çeşitli kaynaklara atıfta bulunarak M. Kalankatlı’nın “Alban Tarihi”nde Agbed şeklinde geçen bu yer adının, Türkçe kökenli “*ağ//ak* – beyaz – kutsal” ve “*bad//bat* - konut, yer” (Ak+bat) kelimelerinden oluştuğuna dikkat çekiyor. Bunu dikkate alarak, eski kaynaklarda Atropat//Atropatena olarak geçen Azerbaycan’ın bugünkü adının eski formunda “*bad//bod//pat//pet*” bileşenlerini görmek mümkündür.

Muhtemelen, Kara+pet antroponiminin ikinci kısmı olan “*pet*” sözü Moğ+bed-Megu+pet, Ag+bat//Ağ+bad gibi onomastik birimlerindeki “*bad//bod//bat//bed*” sözlerinin fonovaryantlarından biridir. Onu da kaydetmek gerekiyor ki, Kara+pet sözünün eski Türkçeye ait olan ikinci kısmı “*bat//pet* – yer, konut” sözü sadece Azerbaycan’da değil, aynı zamanda diğer Türk halklarının yaşadığı bölgelerde de da birçok toponimlerin adında aynı anlamı ifade etmektedir. Örneğin: *Ara+bat* – dağların arasında yerleşen ara+yer (Kırım’da), *Ordu+bad* – ordunun iskân ettiği yer (Nahçıvan’da), *Ar+bet* – yiğitler yurdu, insan meskeni, *Ag+gün+bed* – Kutsal yer Tebriz’de vb. Böylece, Türk coğrafyasındaki mevcut tarihi toponimlerin etimolojik tahlilinden ve eski kaynaklardaki bilgilere dayanarak, yazılışları ve telaffuzlarındaki Türk dilleri

için uygun olan (a<e) (b<p) gibi küçük fonetik ses geçitlerine dikkat ederseniz, Ermenilerin şahıs adı olarak kullandığı Karapet şahıs adının “kara” ve “bad//bod//bed//pet” bileşenlerinin hiç birinin Ermeni diline ait olmadığını kesin olarak söyleyebiliriz.

Çağdaş Türk ad sisteminde etnonimlerin antroponim veya toponimlere dönüşme sürecini dikkate alırsak bir zamanlar çağdaş Azerbaycanlıların etnogeneğinde rol oynamış *Afşar, Çakır, Oğuz, Sungur, Suvar, Hazar, Gemer (Kimmer)* gibi birçok etnoz adının Azerbaycan-Türk ad sisteminde antroponim veya toponime dönüştüğünü görmek mümkündür. Türklere ait *Halaç, Gemer//Kemer (Kimmer), Afşar, Şake (Sak), Şahsuvar (Suvar), Xezer (Hazar), Gerger (Gargar), Sanaturk (Türk), Gacar (Kacar)* gibi eski etnos adlarının da diğer şahıs adları gibi Ermenilerin ad sistemine geçtiğini görüyoruz.

Araştırmalar eski etnoz adlarının yanı sıra farklı semantik anlamlara sahip sözcük birimlerinin zaman içinde orijinal anlamlarını değiştirdiğini, farklı biçimlerde işlenebildiğini ve bir dilden diğerine aktarılabilirdiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan antroponimler dilde özel bir katman oluşturur. Azerbaycan – Türk dilinde antroponimlerde bu faktöre daha sıkı rastlanıyor. Örneğin, *Gamar, Sabir, Azer, Oğuzhan, Sungur, Afşar, Muhtar, Esmer, Uruz, Tebriz, Şaban, Orhan* ve diğerleri.

Ermeniceye geçmiş eski Türk kökenli enoz adını yansıtan antroponimlerden biri de Muğdusi'dir. Muğdusi antroponiminin etimolojik analizi, bu kelimenin “Mug+dus+i” bileşenlerinden oluşan “Muğ’ların yaşadığı düzenlik (ova)” anlamında yorumlandığını görüyoruz. “Muğ” bileşeniyle ilgili antik ve ortaçağ kaynakları ile birlikte, A. Rahimov, G.Meşediyev, A.Gurbanov, S.Mollazade, R.Reisniya gibi birçok araştırmacıların eserlerinde istenilen kadar tarihi kanıtlar üzerine söylenmiş fikirler mevcuttur. G. Meşediyev’e göre, “Mugal”, Mogol”, “Monqol” sözleri anlamca birbirine yakındır. Ayrıca, araştırmacı Mugan ismiyle ilgili bilimsel görüşleri karşılaştırır ve konuyu tartışmalı bir şekilde gündeme getiriyor: “Birçok araştırmaya göre, Muğan adının eski adı Mukan eski Türk kabilesi Mük’ün adından ve İran dillerine ait (-an) çoğul ekinden oluşan Mukan şeklinde olmuştur. “Bazı eski Türk Bağları (reisleri) kendilerine bir takma ad-ünvan (titul) seçmişler. Bu tür ünvanlardan biri de Mag-Muğ-Muğan’dır. Örneğin, 522 yılında Kara Issık Hanın kardeşi Kutu Mugan Han unvanıyla tahta çıkmıştır”. Ayrıca, G. Meşediyev Azerbaycan’da “Muğ” etnonimine (-li) eki eklenmiş Muğanlı adında 13 köyün bulunduğunu belirtiyor. (Meşediyev, 1990: 59).

Tarihçi A. Seyidov da “Nahçıvan’ın Kadim Medeniyetine Dair” adlı bilimsel makalesinde Midya tarihinden bahsederken, A. Rehimov’un görüşlerine dayanarak, “mağ//mag//muğ//mug//mog” kelimelerinin Türk –Moğol dilinde “yılan, ejderha” anlamına geldiğini gösteriyor (Rehimov, 1986: 83-85).

Doğu ülkelerinde Türk halklarının eski inançlarına ve mitolojik görüşlerine göre, “yılan” bir totem olarak kutsal kabul edilir. Ayrıca, Nahçıvan’da *Maxta, Muğanlı, Muğancık, Meharab, Muğancık Müslüm* gibi toponimlerde olduğu gibi, Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde de “mağ//mag//muğ//mug//mog” terkipli *Mığıdere (Laçın), Mıxlıqovaq (Qəbələ), Moğonojoba (Lenkeran), Muğan (Biləsuvar, Cəlilabad), Muğan Genceli (Sabirabad), Muğanlı (Ağdam, Zengilan, Kürdemir, Berde, Gubadlı, Ağcabedi, Ağstafa, Xocavend, Şamaxı, Zakatala), Muxak (Zakatala), Muxas (Oğuz)* gibi çok sayıda toponimler mevcuttur.

Ermenistan’a adlandırılan eski İrevan Hanlığı arazisinde “mağ//mag//muğ//mug//mog” sözleriyle ifade olunan toponimlere Kafan ilçesinde Mağauz (Ermenler bu köyün adını 29.06.1949 yılında Kaxnut adıyla değiştirmişler), Gemerli (Artaşat) ilçesindeki Muğanlı, Muğan (Ermenler tarafından bu köyün de adı 25.01.1978 yılında Hovtaşen adıyla değiştirmişler), Eller (Abovyan) ilçesindeki Mugub (Ermenler tarafından bu köyün de adı 26.12.1968 yılında Balahovit

adıyla değiştirmişler), Kever (Kamo) ilçesindeki Muğan (Ermeniler bu köyün adını 25.01.1978 yılında Dzobazard adıyla değiştirmişler), Gorus (Goris) ilçesindeki Muğancığ (19.04.1950 yılında değiştirilerek Haygedzor) (Elekberli, 1994: s.86, 92, 107, 140, 143), Mıgri//Meğri, Artik ilçesinde Meğraşen (eski adı Gazançı 31.05.1946) şeklinde rastlıyoruz (Elekberli, 1994: 111).

Türk halklarının çağdaş toponimisinde, eski Türk kabileleri Mag//Mag'ın adını yaşatan coğrafi adlardan eski tarihi kaynaklarda da söz edilmektedir. XVI-XVIII. yüzyıl Osmanlı dönemi kaynaklarında Nahçıvan sancağına bağlı Dereşahbuz nahiyesinde Muğan, Dereleyez nahiyesinde ise Muğanlı köylerinin adı geçmektedir (NSMD., 2001: 27,36). Çağdaş dönemde Nahçıvan'ın Şerur bölgesindeki Muganlı, Müslim-Mugancığ, Mugancığ-Mehrab gibi toponimler de Azerbaycan'da bu eski Türk etnosunun adını yaşatmaktadır.

Bugünkü Gürcistan'ın Bolnisi bölgesinde Muğanlı (Baba Muganlı), Marneuli bölgesinde Baş Muğanlı, Kaş Muganlı//Gaş Muğanlı, Kireç Muğanlı, Başkeçid bölgesinde Muganlı (Dağ Muganlı-1990 yılında Azerbaycan Türklerinin kovulduğu bu köyün nüfusu sonradan Gürcüleştirilmiştir), Sakareco ilçesinde Yor Muğanlı, Garayazı bölgesinde Sartçala Muganlı adında köyler vardır (Albayrak, 2004: 62).

Bu ilmî ve tarihi faktörlere dayanarak kesin olarak söyleyebiliriz ki, gerek Kuzey Azerbaycan'da, gerekse Türklerin yaşadığı diğer bölgelerde mevcut (Mağosa - Kuzey Kıbrıs'ta, Muğgala - Semerkant'ta, Mağara, Mağlavita, Mağula - Trabzon'da, Muğartı-Derbent'te, Mağırlı//Muğanlı - Gürcüstan'da, Mıgtalu//Mıgtalı, Moğol//Muğul - Güney Azerbaycanın Batı Azerbaycan ostanına ait Guşçu Enzeli ilçesinde, Mehri//Mıgri - Batı Azerbaycan'ın (şimdiki Ermenistan'ın) Zengezur rayonunda, Muğancığ - Ermenistanın Gorus ilçesinde, Muğanlar - Kastamonu, İğdir bölgelerinde, Muğan - Sinop'un Ayanuk bölgesinde, Muğan ve Moğlu oykonimleri - Güney Azerbaycan'ın Doğu Azerbaycan bölgesinde) bu gibi toponimler Türk onomastiğindeki eski Magetnosunun tarihi izlerini yaşatmaktadır.

Maalesef, bazı kaynaklarda Muğan kelimesinin kökeninin yanlış bir şekilde açıklandığını görüyoruz. Ç.H. Mirzazade, Firuzabadi'nin eserlerinde "Mug" kelimesinin "aptal" anlamında kullanıldığını belirtmiştir (Mirzazade 1988: 91). El-Mukaddesi ise bu sözün ilk şeklinin Fars kökenli "Mugakan" olduğunu ve "mug" ve topluluk eki "-an"dan oluşmuş bir kelime olduğunu söyler. Mirzazade, bu kelimenin ilk şeklinin Arapça kaynaklarda *markan//margan//magan* şeklinde olduğunu ve daha sonra (r) ünsüzünün kaybolması sonucunda bu kelimenin "mugan//magan" şekline geldiğini göstermektedir. M. Kazimbey'e göre ise bu kelime "yılanların yurdu" anlamına gelmektedir (Mirzazade, 1988: 91).

Günümüzde büyük Türk coğrafyasında "Mag//Mağ//Muğ" adıyla mevcut onomastik birimler eski Muğ kabilelerinin adı ve kökeni hakkındaki bu çelişkili görüşlerin hiçbirinde bu kelimenin etimolojisinin doğru şekilde açıklığa kavuşturulmadığını gösteriyor. Eski tarihi kaynaklarda verilen bilgilere göre, kanaatimizce bu kelimenin ilk şekli, çok kolaylıkla kelimenin kökenini netleştirmeye imkan veriyor ve Markan//Margan//Magan//Mağan//Muğan sözündeki "Mag" (etnos adı) ve "kan" sözlerinden oluşan bir kelime olarak "Magların iskan ettiği, yaşadığı yer" anlamında açıklandığını gösteriyor.

T. İbrahimov şu anda, Güney Azerbaycan'daki Kaşkay eyaletinin terkinde Şahsevenlere ait Muğanlı aşiretinin varlığı ve onların yaşadıkları yerler hakkında bilgi vererek şunları yazıyor: "Erdebil ve Meşkin vilayetlerinin her birinde göçebe halk arasında bir Muğan aşireti bulunmaktadır. Erdebil'de 96 köyü kapsayan Muganlı ilçesi, Gülmuğan, Muğvan ve Muğan köyleri, Keleyber'de Aşağı ve Yukarı Hurmuğan köyleri, Hoy ve Marağa'da Mugancığ, Makuda'da Muganlı, Zencan'ın Gızılkeçili ve Afşar ilçelerinde Muğanlı ve Muğanek adında 4 köy var." (İbrahimov 1988: 92).

Ermenilerin kullandığı Muğdusi şahıs adının ilk bileşeni, “muğ” sözü ile antik kaynaklarda çeşitli bilimsel görüşlerle birlikte, çağdaş araştırmalarda mümkün olduğunca tarihsel bilgiler olmasına rağmen, kelimenin ikinci bileşeni hakkında çok az şey bilinmektedir. Ancak Muğdusi adının ikinci kısmı “dus” bileşeninden ve (-i) ekinden bahsederken çeşitli kaynaklara atıfta bulunarak belirli bilimsel hususlara odaklanmak mümkündür. Antik kaynaklarda var olan yer adlarına dayanarak araştırma yapan G. Geybulayev şöyle yazıyor: “Antik kaynaklarda Albanya ülkesinin adına Aran//Arran da denir. Aran, önce Kür-Araz ovasının adı olmuş ve daha sonra bazı komşu halklar Albaıyan’ı bütünlükte Aran olarak adlandırmışlar. Batlamyus’a göre (II. yüzyıl) Kür kıyısındaki bir eyalettir ve **Tosaren** adını taşır. Eski Yunancada Tosaren olarak verilen bu yer adı, eski Türk dilindeki Tus (Azerbaycan Türkçesinde “**düz** – ova”) “düzen ve aran”, “**aran** – kışlak yeri, güneşli, sıcak yer” kelimelerinden oluşmuştur. Azerbaycan Türkçesinde (Tosaren – düz yer, düzenlik (ova) olarak verilmiş bu toponimde olduğu gibi, bazı Türk dillerinde “aran” kelimesi bu anlamı taşımaktadır. Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki Farsça (e) ve (ə) ünlüleri Arap ve Fars alfabeleriyle yazıldığında grafik sembollerle gösterilmediğinden Arap alfabeli kaynaklarda farklı şekilde okunmaktadır (Geybullayev 1992: 77).

Tarihşinaslıkta Rusya tarafından Kafkasya’ya göç ettirilmiş Ermenilerin, başta Türkler olmak üzere diğer halkların egemenliği altında yaşaması faktörü eski Türk kabile liderlerinin isimleri, yanı sıra diğer Türk kökenli çeşitli kelimeler Ermeniceye geçerek Ermeni dilinde vatandaşlık hukuku kazanmış ve Ermenileştirilmiştir. Antik kaynaklara dayalı araştırmalar gösteriyor ki, bugün Ermenilerin kullandığı eski Türk kökenli birçok kelime gibi, “**kara** –büyük, geniş; **pet** –konut, mekan, (Kara+pet – geniş yer, geniş alan) ve eski Türk kabilesinin adı **Muğ//Max//Mag** ve **dus** – düzen yer (ova) (Muğ+dusi –Muğlar’n yaşadığı ova) sözleri de diğer Türk sözleri gibi aynı şekilde Azerbaycan Türkçesinden Ermeniceye geçmiştir. Bu ise daha da açık bir şekilde gösteriyor ki, Azerbaycan’a göç eden Ermeniler birdenbire yerel halkın ulusal isimlerini ortadan kaldırıp yok edememiş, onları benimsemek zorunda kalmışlardır. Örneğin, eski Azerbaycan topraklarında var olan ve daha sonra Ermenistan Cumhuriyeti devlet kararlarıyla değiştirilen *Mokuz, Mugañjik, Mugañlı, Mugañ, Garakhach, Garakhanlı, Garakhut, Garapapag, Garaören* gibi “**Muğ**” ve “**kara**” sözcükleriyle ifade edilen Türkçe kökenli coğrafi adlar bu tür yer adlarına aittir.

Bütün bu faktörler bir daha kanıtlıyor ki, Türk kökenli isimlerin fonetik yapısını değiştirilmesine çaba gösteren Ermeniler tarafından benimsenilmiş sözlerin sonuna farklı dillerden olan ek ve sonluklar eklenmekle tarihi gerçeği tahrif etmek mümkün değildir. Tarihi etimolojik tahlillerden görüldüğü gibi, Karapet ve Muğdusi antroponimlerinin bugün Ermenileştirilmiş olmasına rağmen, şimdiki Ermenistan’daki Ermenilerin dilinde bu sözlerle ifade edilen başka söze veya isimlere ait Ermeni dilini yansıtan bir şehir veya vilayet adı bulmak mümkün değildir. Ancak bugün hem Azerbaycan’da hem de Türk halklarının yaşadığı diğer bölgelerde **kara//gara, bad//bat//bed//bəd//pet vemuğ//moğ//max//miğ, dus//düz** bileşenleriyle oluşturulmuş yüzlerce yer adı bulunmaktadır.

Bu konular incelendiğinde, kişi adlarının - antroponimlerin - sosyo-politik, kültürel yaşam, estetik dünya görüşü, dini görüşler, farklı halkların gelişimi ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı ve yayıldığı bir kez daha ortaya çıkıyor. Bu nedenle, çağdaş devirde çeşitli bölgelerde mevcut onomastik birimlerin oluşumu ve sözlüksel-anlamsal bakımdan değişimlerini eski kaynaklar üzere ayrı ayrı incelenmesi oldukça önemlidir. İlginçtir ki, çağdaş Ermenicede kullanılan Azerbaycan-Türk kökenli antroponimleri çoğunlukla Türk dili sözlüğünde farklı anlamlara sahip kelimelerin temelinde oluşturulmuştur. A. Elekberli tüm bunları göz önünde bulundurarak, Azerbaycan-Türk kökenli Ermeni soyadlarının kökenini şartlı olarak şu şekilde gruplandırmıştır:

1. Yer adlarından oluşan Azerbaycan-Türk kökenli Ermeni soyadları (Şirvan+zade, Şuşa+nyan, Misir+yan, Stambol+ç(i)+yan);
2. Rütbe, makam, unvan belirten kelimelerden oluşan soyadlar (Aga+yan, Aga+bek+yan, Şahyan);
3. Sıfatın birinci bölümünü ve rütbe, konum ve unvanın ikinci bileşenini ifade eden isimlerden oluşan soyadlar (Gara+bek+yan, Sarı+bek+yan, Gara+khan+yan);
4. Birinci tarafı hayvanları, bitkileri, ikinci tarafı ise unvan, rütbe ve unvanları ifade eden isimlerden oluşan Ermeni soyadları (Guzu+bek+yan, Gul+bek+yan);
5. Arapça ve Farsça kökenli isimlerden oluşan ve Türkçeden Ermeniceye çevrilen Ermeni soyadları (Amir+yan, Mirzo+yan, Murad+yan, Acem+yan);
6. Meslek ve sanatı ifade eden (-çi⁴) son ekinden oluşan Ermeni soyadları (Demir+ci+yan, Papak+cı+yan, Gır+cı+yan, Topç(u)+yan, Vezir+yan). Bu tür soyadlarda genellikle kelimenin sonundaki ünlü düşer ve bazen (ç) ünsüzü (c) ünsüzüne dönüşür; Demir+ç(i)+yan, Derz(i)+yan, Topç(i)+yan-Topçıyan, Vezir+yan-Vizir+yan, Kasap+yan).
7. Bazı Ermeni soyadlarının başına, çoğunlukla soyadlarında Alban Hıristiyan Türklere ait soylu bir unvan olan “melik” kelimesi eklenir. Zengezur-Karabağ kökenli (Melik-Yeganov, Melik-Şahnazaryan, vb.).
8. Çeşitli materyaller adına yapılan Ermeni soyadları (Demir+yan, Daş+yan//Taş+yan, Altun+yan, Gümüş+yan vb.);
10. Türkçe ve başka dillerde olan Tanrı, Allah, peygamberler ve melekler adına yapılmış Ermeni soyadları çoğunlukla (Allah+verd(i)+yan, Tar+verd(i)+yan (Tanrı+verdi), Mikael+yan, David+yan, Musa+el+yan vb.) Azerbaycan-Türk dilinden geçmiştir;
11. Eski Albanların adlarından oluşan Ermeni soyadları (Anan+yan, Azar+yan, Vahan+yan, Gukas+yan, Sumbat+yan//Smbat+yan, Mkhitar+yan, vb.);
12. Eski Türk etnik grupları adına oluşturulmuş Ermeni soyadları (Ar+şak+yan, Halac+yan, Avşar+yan, vb.).
13. İskân edilen yerleşim yerlerinin adlarından alınan Ermeni soyadları. Bu tür soyadlar genellikle Azerbaycan Türkçesinde (Adana+tsi, Şirak+atsi, vb.) (-lı⁴) son ekinin yerine geçen (-tsi) (Rusça'da (-цн)-Ermenice'de (-gh)) son ekine sahiptir (Elekberli, 2016:17).

Ermenicede şahıs adı ve soyadı olarak kullanılan antroponimler gramer yapılarına göre kök, kök+kök, kök+ek, kök+ek+ek ve kök+kök+son ek modeline göre kendini gösterir. Gramer yapısına göre bu model esasında şekillenen Türk kökenli antroponimler Ermeni diline ya olduğu şekilde Ermeniceye geçmiş, yada farklı dillere ait farklı kökenlere sahip bileşenler temelinde oluşturulmuştur.

1. Kök ve kök+kök modeli esasında yapılmışsaf Türk kökenli Ermeni antroponimleri

a) kök: Araz, Ayvaz (Eyvaz), Azad, Baxşı, Çolak, Papak, Hatun, Lala, Reyhan, Nane, Nubar, Nazik, Nazi, Kamer (Gemer), Şaik, Şamo, Şahbaz, Seyran;

b) kök+kök: Ay+xatun, Ay+kun, Ağa+can, İş+xan, Ar+sen, Sarı+bek, El+bak, Nal+bend, Şarab+xan, Şah+suvar.

2. Kök+ek, kök+ek+ek ve kök+kök+son ek modeli esasında yaranmışTürk kökenli Ermeni soyadları:

a) kök+ek: Ağa+yan, Açar+yan, Bala+yan, Baba+yan, Canişin+yan, Dare+can, Nazar+yan, Verdi+yan, Sunduk+yan, Tuman+yan.

b) kök+ek+ek; Demir+çi+yan, Papk+çi+yan, Top+çi+yan.

c) **kök+kök+son ek:** Ağa+bala+yan, Ağa+xan+yan, Agam+bek+yan, Nal+band+yan, Koç+ar+yan, Nazar+bek+ov.

2. Ermenilerde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli antroponimler;

Araştırmalardan belli olur ki, Azerbaycan Türkçesi aracılığıyla Arap ve Fars dillerinden de Ermeni diline geçmiş çok sayıda antroponimler var. Birinci tarafı Fars kökenli “*Nou* – yeni”, ikinci tarafı ise Türk kökenli “*bar* – ürün” sözü temelinde oluşturulmuş, “ilk ve önemli” anlamını ifade eden *Nubar* (Նուբար), (Ahmedov, 2015: 196), Arapça’da “güzel”, “put”, “ibadet edilmeye değer” anlamına gelen *Sanam* (Սանամ) gibi antroponimler Arapça ve Farsça kökenlidir.

Çağdaş Ermenicede Azerbaycan Türkçesi aracılığıyla Arapça ve Farsçadan Ermeni diline Ayetullah (Այաթըլլահ), minare (մինարէթէր), darvaza (դարվազա) gibi birçok kelime ile birlikte çok sayıda antroponimlerin de geçtiğini görüyoruz: *Aramzad*, *Aruşan*, *Arustam*, *Duxtik*, *Xosrovanuş*, *Xosrovadux*, *Xosrovui*, *Zrvanduxt*, *Росмом*, *Рысмам*, *Medet*, *Mayis*, *Mail*.

3. Ermeniceye geçmiş Avrupa – Rus kökenli ve İber – Kafkas dillerine ait antroponimleri;

a) **Latin ve Yunan kökenli antroponimler:** *Aleksan*, *Anastas*, *Adriana* (Latin), *Atena* (Yunan), *Andreas*, *Andronik*, *Arist*, *Aristakes*, *Egxine*, *Ersile*, *Femi*, *Gayane* (Gayaniya), *Greta*, *Dionisos*, *Daup*, *Dopi*, *Katarinde*, *Kate*, *Ripsime*, *Zefira*, *Uraniya*, *Vargine*, *Ofeliya*, *Geigor*.

b) **Yahudi kökenli şahıs adları:** *Eliz*, *Eliza*, *Lilita*, *Meryem*, *Matevos*, *Mixael*, *Noemiya*, *Ovsanna*, *Ovsep*, *Ovnatan*, *Pepron*, *Tamara*.

c) **Rus, Alaman ve diğer dillere ait olan şahıs adları:** *Artyom*, *Artur* (Kelt dili), *Vasil*, *Garri*, *Garegin* (Garyagin), *Albert*, *Hamlet*, *Nikol*, *Parkev*, *Mark*, *Lusina*, *Elen*, *Samvel*.

4. Karışık tip (melez) antroponimler. Bileşenleri farklı dillere ait olan hibrit antroponimler (kişiler ve soyadlar):

a) *Türk+Fars:* Bala+yan, Çola+vard, Nariman+yan, Ağ+nazar;

b) *Fars+Türk:* Dared+can; Nu+bar;

c) *Türk+Ermeni:* Xalac+yan, Avşar+yan,

d) *Fars+Ermeni:* Xosrov+Anuş,

e) *Ermeni+Türk:* Сумбат+Балам.

Sonuç

Ermeni antroponimik sistemi köken itibariyle çok çeşitli olmakla birlikte, yapısal-anlamsal açıdan daha çok Azerbaycan-Türk ad sistemine uygunluğu ile dikkat çekmektedir. Bu Azerbaycan –Türk dilinin Ermeni dili üzerindeki büyük etkisinin bir göstergesidir. Çağdaş Ermeni şahıs adlarının yapısal-anlamsal ve gramer analizi gösteriyor ki, Ermeniler Azerbaycan-Türk dilinden aldıkları çeşitli kelimelerin sonuna Ermenice farklı dillere ait ekler ekleyerek bu kelimeleri Ermenileştirmeye çaba göstermiş olsalar da, ancak bu amaçlarını gerçekleştirememişlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Ermeni ad sisteminde farklı dillere mensup şahıs adları ne kadar çok bulunsa da, yapılan araştırmalar bu şahıs adlarının çoğunun genelde Türkçe kökenli olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Abdullayev, B. (1985), *Azerbaycan Şahıs Adlarının İzahlı Lüğeti*, Bakü.

Abdullayev A. Z. (1992), *Azerbaycan Dili Meseleleri*, Bakü: BDU.

Ahmedov B. (2015), *Etimologiya Lüğeti*, Bakü: Altun Kitab.

Ahmedov, T. (1991), *Azerbaycan Toponimkasının Esasları*, Bakü: BDU.

Albayrak Recep (2004), *Toponim Teknikleri ve Kafkasiya-Borçalı Yer Adları*, Maltepe-Ankara.

- Anne M. Avakian (1994), *Armenian Folklore Bibliography*, Los Angeles: University of California Press.
- Azərbaycan Toponimlərinin Ensiklopedik Lüğəti* (2007), C:2, Bakü: Şark-Gerb.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (2000), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 422.
- Budagov B. Ve Geybullayev G. (1998), *Ermenistan'da Azərbaycan Mənşəli Toponimlərin İzahlı Lüğəti*, Bakü: Oğuz eli.
- Budagova İ. ve Gukasyan V.L. (1979), "Ob Azerbaydjansko-Armyansix Yazıkavix Kontaktax", *Sovetskaya Tyurkologiya*, 4:17.
- Bulgarova M.A. (1999), *Nogayskaya toponimiya*, Stavropol.
- Drevnyeturkskiy slovar* (1969), Moskva: Nauka.
- Elekberli, A. (1994), *Gedim Türk – Oğuz Yurdu Ermenistan*, Bakü.
- Elekberli A. ve Garagoyunlu E. (2016), *Türk Mənşəli Ermeni Soyadları*, Bakü: Gaya.
- Eremeev Y.D. (1970), *K semantike tyurkskoy etnonimi*, Cb. Statey "Etnonim", Moskva:Nauka.
- Ejder Ferzeli. (1989), *DedeKorkutYurdu*, Bakü.
- Eyvazova R. (1995), *Afkanistanda Türk Kökenli Toponimler*, Bakü: Elm.
- Ezov G. A. (1898), *Snoşeniya Petra velikogo s armyanskimnarodam*, TipografiyaİmperatorskoyAkademiinauk.
- Fazili A. (1970), *Azərbaycanın gedim tarihi müasir İran tarihşünaslığında*, Bakü.
- Geybullayev G. (1992), *Gedim Türklər ve Ermenistan*, Bakü.
- Grigoryan A.A. (1981), *Opit istoriko-leksikoloçkogo issledovaniya Azerbaydjanskogo yazıka zimstvovanie v armyanskix istoçnikax i dialektax armyanskogo yazıka*, Bakü.
- Hacıyeva G. (2008), *Cenubi Azərbaycan Toponimləri*, Bakü: Elm.
- Hüseyn Cavid (1982), *Seçilmiş Eserləri*, C:1, Bakü: Yazıcı.
- İbrahimov T.E. (1988), *Kaşkaylar*, Bakü: Elm Yayınları.
- İrevan Eyaletinin İcmal Defteri* (1996), Haz. Z. Bünyadov ve H. Memmedov, Bakü: Elm Yayınları.
- John A. C. GreppinveAmalya A. (1986). Khachaturian; with an introduction by Gevorg B. Djahukian and an excursus by H. D. Muradyan. A handbook of Armenian dialectology, Delmar: N.Y. Caravan Books, 11.
- Kaşgarlı Mahmud. (2018), *Dıvanü Lugati't-Türk*, Haz. Ahmet B. ErcilasunveZiyatAkkoyunlu, Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, Kenan, Bayniyazov, Aybek ve Başkaran, Vehbi (2003), *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Kırzioğlu F. (1993), *Osmanlılar'ın Kafakas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: TTKB.
- Kitabi –Dede Korkut* (1988), Bakü: Yazıcı.
- Klemakov V.K. (1970), *Proisxojdnie pervix upominaniy etnonim avar*, Sb. Statey "Etnonim" Moskva.
- Meşediyev G. (1990), *Zagafgaziyanın Azərbaycan Toponimləri*, Bakü.
- Meserskiy N.A. (1958), *İstoriya İudeyskoy voynı İosifa Flavıya v drevnie russkom perevode*, Moskva-Leningrad.

- Nahçıvan Sancağının Müfessel Defteri* (2001), Çev. Ziya Bünyadov ve Hüsameddin Memmedov (Garamanlı), Bakü: Elm.
- Paşayev A. ve Beşirova A. (2011), *Azerbaycan Şahıs Adlarının İzahlı Lüğeti*, Bakü.
- Patkanov R. (1879-1879), “O meste zanimaemom armyanskim yazıkom v krugu indoevropeyskix”, *İzvestiya Kavkazskoqo otdela İmperatorskogo ruskogo geografiçeskogo obşestvatı*, C. 1, Tiflis.
- Recebov E.E. ve Memmedov Y.G. (1993), *Orhon - Yenisey Abideleri*, Bakü.
- Rehimov A.R. (1986), *Azerbaycan Paleotoponimiyasında Mag Etnonimi. AOP’ahesrolunmuş Koferansmateriyelleri*, Bakü: APÜ.
- Savina V.İ. (1971), *Slovargeografiçeskix terminov idrugix slov formiruyuşix toponimiyu İrana*, Moskva: Nauka.
- Seyidov M. M. (1989), *Azerbaycan Halkının Soykökünü Düşünürken*, Bakü: Yazıçı.
- Sevortyan E.V. (1971), *Tyrkizmi u rannix armyanskix pisateley Strukturai istoriyatyrkski yazıkov*, Moskva.
- Slovargeografiçeskix terminov idrugix slov streçayuşix sya v toponimii Azerbaydjanskoy SSR* (1971), Sostavitel E.N. Buşueva, Moskva.
- Şükürlü E.C. ve Meherremov A.M. (1993), *Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili*, Bakı.
- Şopen İ. (1852), *İstoruçeskiy pamyatnik sostoyaniya Armyanskoy oblasti v epoxu ee prisodieninya k Rassiyskoy imperii*, Spb.
- Tekin Talat (1995), *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, İstanbul: Simrug Yayınları.
- Yüzbaşov R.M. (1961), *O Nekotorix Çertax Toponimiki Azerbaydjana*, Izd-vo AN Az.SSRseriyaNauk, C:1, Baku.

Elektronik Kaynaklar

https://ru.wikipedia.org/wiki/Армянское_имя

Extended Abstract

Among today's nations, Turks have a rooted anthroponymic system from the earliest times. Anthroponyms, which form an interesting group of the onomastic layer of the Azerbaijani-Turkic language, contain very important information about the worldview, traditions, way of life of the Azerbaijani Turks, as well as the language history of a nation. Azerbaijani Turks have their own national thought, religious aesthetic views, civilization, and the anthroponymic system developed at the highest level in the east since ancient times. For this reason, the Azerbaijani-Turkic name system strongly influenced the name systems of a number of neighboring peoples, including the Armenians, created radical changes in their anthroponymic systems, and changed the development direction of some of them. The main reason for this was that after the creation of a new state of Armenia in the 20th century on the territory of the Irevan Khanate, one of the ancient historical regions of Azerbaijan, by Russia for Armenians who emigrated to the Caucasus in the 18th century with the support of Russia and lived under the rule of the Turks for a long time, the Armenians established close relations with the Azerbaijani Turks for a long historical period. Of course, as a result of the relations, the Azerbaijani-Turkish name system influenced the Armenian language and formed their anthroponymic system. These factors are evidenced by the personal names of Turkic origin in the anthroponymic system of the Armenians.

Researches show that the phonological structure and semantics of many anthroponyms expressed in words that have been adopted by modern Armenian language from the Turkish language, as well as their origin are completely characteristic of the Turkish language. When the modern Armenian onomastic system is studied, it becomes clear that the traces of the Turkish language are clearly visible in each of the anthroponyms that are being introduced in Armenian. This factor expresses the modern Armenian anthroponymic system more clearly. Adopting many existing Azerbaijani-Turkic words such as “*zor (difficult, hard), bala (baby), demir (iron), köç (migration), ar(man, brave)+sen(you), ay (moon), gün(sun)*”, Armenians often expressed their personal names with such Turkish words. For example: *Zor+i Bala+yan, Demir+çi+yan, Ar+sen, Köç+er+yan, Baxşi, Kartaş+yan Nariman+yan, Shirvan+zade, Shusha+nyan, Misir+yan, Stambol+çi+yan, Agha+yan, Agha+bek+yan, Shah+yan, Qara+bek+yan, Sarı+bek+yan, Gara+han+yan, Kuzu+bek+yan, Gül+bek+yan, Papah+çi+yan, Gir+çi+yan* and others. It is evident from the researches that our personal names, like many of our words used by Armenians in modern times, were adopted by Armenians from the Turkic-Azerbaijani language.

Although the Armenian anthroponymic system is very diverse in origin, it draws attention with its structural-semantic compatibility with the Azerbaijani-Turkish name system. This is an indication of the great influence of the Azerbaijani-Turkish language on the Armenian language. Structural-semantic and grammatical analysis of contemporary Armenian personal names shows that although Armenians tried to Armenianize these words by adding suffixes belonging to different languages in Armenian to the end of various words they took from the Azerbaijani-Turkish language, they could not achieve this goal. It should also be noted that although there are many personal names belonging to different languages in the Armenian name system, researches show that most of these personal names are of Turkish origin.